

Bertalan Péter

Áldozat vagy megmaradás

*Állambiztonsági hálózatok a pálos rend ellen
1945 után*

Victim or Persistency

State Security Networks Versus the Pauline Order After 1945

Összefoglalás

A magyar katolikus egyház 1945 utáni vesszőfutásának súlyos következménye, hogy 369 katolikus pap került a pártállam erőszak szervezetének karmai közé. A maratoni vesszőfutás legkeményebb időszaka 1949 és 1953 közé esett. A Mindszenty és Grósz József ellen indított koncepciós perek az egyház irányításának megbénítását, a katolikus egyház lefejezését célozták. A civil társadalommal az egyház kemény magját jelentő szerzetesrendek nagy felületen érintkeztek. A nagy szerzetesrendek iskola- és plébániahálózata, földjeiken nagy számban dolgozó cselédek, bérmunkások sokféle kapcsolat létrejöttére, fenntartására adtak lehetőséget. A diktatúra korlátozni akarta ezt a kemény magot. A támadás az állam és a katolikus egyház között 1950. augusztus 30-án megkötött „kényszeregyezményen” indult. A szerzetesrendek működésének betiltása, a rendek tagjainak szétszórása jelentette a következő lépéseket. A pártállam a vallás, az egyház teljes megsemmisítésére törekedett. Kiválasztotta a magyar szerzetesrendek bonyolult hálózatának leggyengébb pontját. Így került a legkisebb létszámú, csak néhány rendházzal rendelkező pálos rend ügye kapcsolatba a Grósz-perrel. A példastatuálás, a kemény büntetőszándék vezette a pártállam nyomozó és jogi szervezetét. Az 1951. május 10-én keltezett államvédelmis javaslat a Grósz József és társai ellen ügyben, a vádlottak és a tanúk személyére vonatkozó dokumentum bizonyítja, hogyan

---

DR. HABIL. BERTALAN PÉTER, PhD, egyetemi docens Kaposvári Egyetem
(drbertalanp@gmail.com).

kapcsolta össze két szerzetesrend – a ciszterci és a pálos – ügyét, valamint az ellenük folytatott eljárást a Grösz-perrel.

A szerzetesrendek történetével kapcsolatban vet fel egy megválaszolatlan kérdést Balogh Margit: „Puskely Máriának köszönhetően lajstromozva vannak a szerzetesrendek. Többet érdemelnének a nagy szerzetesrendek, legalábbis annak megértése, hogy miért keletkeznek újra meg újra, mit akarnak az egyházon belül, és mi a funkciójuk azon kívül?” A kérdést vonatkoztathatjuk a kis pálos rendre is, hiszen tudjuk, hogy a rend ma is él. A kis rend 1945 utáni története önmagában is választ ad arra, hogyan működik a modern társadalomtudomány új diszciplínája, a hálózatelmélet, s milyen szerepet játszott a megmaradásban, a túlélésben.

A perrendtartás általános érvényű jogrendje szerint a jogi ügyek sorrendjét 3 szakasz jelenti: vizsgálati szak, ügyészi szak, per szak. A kutatónak a rendelkezésre álló levéltári anyagból csak a vizsgálati (ÁVH-s) és peranyag áll rendelkezésre. E két anyag analógiája juttatja el a kutatót a helyes következtetések levonására és a fontos egyháztörténeti kérdések megválaszolására. Ez a módszer a közelmúlt eddigi egyháztörténeti kutatásaiban újszerű és szokatlan. Ennek segítségével és elemzésével mutatja be a tanulmány a pálos rend 1945 utáni magyarországi történetét.

A pálosok pere a Grösz-per egyik mellékhatása volt. Ennek ellenére speciális helyet foglalt el a több perből álló bonyolult, komplex jogi folyamatban. A pálos per fő kérdése a hazánkat megszálló orosz katonák állítólagos meggyilkolása volt, ami a vád szerint még a háború éveire – 1944–1945-re – esett. A 30 orosz katona erőszakos halála politikai szempontból súlyos vád volt nemcsak a rend, hanem a rend egyik központi alakja, P. Vezér Ferenc ellen is. Ennek a tragikus pernek a főbb csomópontjait, a középpontban P. Vezér Ferenc és mártír társainak áldozattá válását mutatja be a tanulmány.

Summary

The Hungarian Catholic Church, running the gauntlet after 1945 had a serious consequence: 369 Catholic priests got in the hands of the repressive organization of the party state.

The toughest period of the Marathon-like running the gauntlet was between 1949 and 1953. The show trials against Mindszenty and József Grösz aimed to paralyze the control of the church, beheading the Catholic Church.

The hard core of the church, the monastic orders were in contact with the civil society in several areas. The school and parish systems of the great monastic orders, the large number of labourers working in their fields, wage labourers gave opportunity for establishing and maintaining a variety of connections. The dictatorship wanted to restrict this hard core. The attack started with the “forced agreement” between the Catholic Church and the state on 30 August 1950. The next steps were banning the operation of monastic orders and disbanding the members of the orders. The party state sought after the total destruction of religion and the church. It chose the weakest point of the complex system of Hungarian monastic orders. So got the case of the Pauline order having the fewest members and only a few friaries, in connection with

the Grósz-trial. The investigating and legal organizations of the party state were led by the will of strong punishment and setting an example.

The proposal of the State Security, dated 10 May 1951 in the case of József Grósz and others, the document concerning the persons of the accused and the witnesses proves, how it connected the case of the two monastic orders – the Cistercian and Pauline – and the lawsuit against them with the Grósz-trial.

Margit Balogh poses an unanswered question in connection with the history of monastic orders: “Thanks to Mária Puskely the monastic orders are registered. The monastic orders would deserve more, or at least the understanding of why they arise again and again, what they want inside the church and what their purpose is out of it?” The question can be attributed to the small Pauline order as well, since we know, that the order exists even today. The history of the small order after 1945, which itself gives answer to how the new discipline of social studies, the network theory works, and what role it played in persistency and survival.

According to the generally applicable legal system of the judicial procedural code there are three sections of legal affairs: examination, prosecutor and lawsuit. Only the examination (State Security Authorities) and lawsuit documents are available for the scholar from the archives. The analogy of these two materials brings the scholar to draw correct conclusions and answer important questions in connection with church history. This method is new and unusual in recent researches of church history. With the help and analysis of this introduces the lecture the history of the Pauline order after 1945 in Hungary.

The lawsuit of the Pauline order was episodic in the Grósz-lawsuit. Nevertheless it had a special place in the complex legal process consisting of more lawsuits. The main question of the Pauline-lawsuit was the alleged murder of Russian soldiers occupying Hungary, which according to the prosecution happened in the years of the war, 1944–1945. The violent death of 30 Russian soldiers was a politically serious accusation not only for the order, but also for one of the central figures of the order, Ferenc Vezér P. The lecture shows the main junctions of this tragic lawsuit, focusing on Ferenc Vezér P. and his martyr companions becoming victims.

Az alámerülő, katakomba egyház elleni fellépés a hatalom részéről gyakran nagyon erőszakos – jogi procedúrának álcázott – felszámolási kísérleteket takart. „A Rákosi-féle pártvezetés politikai elképzelése az egyház spirituális befolyásának teljes szétzúzása volt. Ezért kellett a szerzetes terheltek »erkölcsi fertőjét« mindenre elszánt gonosztevői, akár »gyilkos« mivoltát bizonyítani”¹, olvasható a Magyar Köztársaság Legfelsőbb Bírósága Elnökségi Tanácsának 1992. február 17-én kelt határozatában.

A magyarországi pálos rend ellen kezdeményezett jogi eljárás első szakasza a vizsgálati szak. Ennek menetéről gazdag levéltári forrásanyag áll rendelkezésre. A dokumentumok tanúsága szerint az Államvédelmi Hatóság (ÁVH) apparátusa a fogva tartott szerzetesek akaratának megtöréséhez – a Mindszenty József elleni eljáráshoz

hasonlóan – pszichikai kényszert is alkalmazott. A vallatottakban előidézett stresszhatás is része lett a nyomozó hatóság kényszerítő eszközeinek, hogy az el nem követett bűnöket beismerjék. A pálos ügyben lezajlott rehabilitációs per ugyanakkor az egykori pótnyomozás és a vizsgálati szak részletes elemzésével, értékelésével feltárta az eljárás valamennyi szándékolt tévedését, azok koncepciójait, jellegét. Ez a „pálos”-ügy alábbi bemutatásának két alappillére, amelyet harmadikként a történelmi, politikai körülmények bemutatása egészít ki, illetve foglal keretbe.

Á MAGYARORSZÁGI PÁLOS REND TÖRTÉNETÉNEK RÖVID ÁTTEKINTÉSE

A magyar szerzetesrendek 1945 utáni drámai, állami erőszakkal történő felszámolása szerteágazó és megrázó történet. A nagyobb, patinásabb rendek passiójának feltárása előrébb tart. Nem érdektelen azonban a szintén messzire visszanyúló – bár kisebb létszámú és kevesebb monostorral rendelkező – pálosok sorsa sem, különösen a huszadik század középső harmadában történt újbóli meggyökeresedésük után.

A középkor egyetlen magyar alapítású remeteségének bölcsőjénél azok a férfiak álltak, akik a magányt választva szolgálták Istent. Az egyéni elhivatáson alapuló remeteség egyrészt beilleszkedik az európai középkor remetemozgalmába, másrészt pedig az itthoni tájak magányosainak folyamatos láncolatába. Az ő életvitelükhöz hasonlóan a szigorú magányt kereső közösségek százai keletkeztek a 11. és 12. században.

Özséb esztergomi kanonok 1250 körül tisztségéről lemondva összegyűjtötte a pilisi erdőkben élő remeteket, és megalapította a pártfogójukról, Remete Szent Pálról pálosoknak nevezett magyar eredetű rendet. Hamarosan más remeteközösségek is csatlakoztak hozzájuk. Magyarországi kolostoraiknak száma 1526-ig 68-ra emelkedett – nem számítva a Dráván túliakat és azt a huszonkettőt, amely időközben megszűnt.² A török előrenyomulása és a reformáció véget vetett a rend hazai virágzásának. Csak négyöt monostor tudta átvészelni a legnehezebb időket. Ezek közül legnevezetesebb Máriavölgy (Thall Marianka) Pozsony közelében és Lepoglava Varasd vármegyében. Az első a magyar, a második a horvát pálosoknak lett utolsó menedékhelye. A 17. század első felétől kezdve, még inkább 1686 után néhány középkori monostort sikerült újraéleszteni. II. József 1781-es rendelkezése, mely megtiltotta a kapcsolattartást a külföldi rendi előljárókkal, még nem érintette a pálosokat (rendfőnökük Pozsony mellett, Máriavölgyben lakott).

„A rendek felszámolása 1782-ben kezdődött, és hazánk területén 134 férfi és 6 női rendház szűnt meg.”³ „II. József 1790. január 26-án visszavonta ugyan az egyházi és főként a szerzetesi életet sújtó rendelkezések java részét, és I. Ferenc 1802-ben kiadta a rendeletet a bencések, a premonstreiek meg a ciszterek visszaállítására, azonban 1804. március 28-án maga a császár így nyilatkozott: A pálosok visszaállításától el kell tekinteni. Ennek igazi oka a rendet jellemző erősen magyar szellemiség volt, továbbá az a tény, hogy a Vallásalap⁴ nem akarta visszaadni a pálosok vagyonát. A lengyel kolostorok – mivel kívül estek a Habsburg-birodalom határain – elkerülték a feloszlást

1786-ban. Így a főelöljáró székhelye Máriavölgyből átkerült Czesztochowába, s egészen 1931-ig progenerális néven vezette a rendet.”⁵

Több sikertelen kísérlet után 1934-ben, a lengyel pálosok segítségével Budán, a Gellért-hegy oldalában, 1935-ben Pécsen, 1940-ben Kiskunfélegyháza határában, Pálosszentkúton indult meg a pálosok közösségi élete egy-egy perjel vezetésével. Pappá szentelt rendtagok végezték a lelkipásztori munkát Budapesten a Gellért-hegyi Sziklakápolnában, a Mecsek oldalában 1940-ben elkészült modern templomban, Kiskunfélegyháza tanyavilágában. Soltvadkert a rend működésének mellékszíntere volt. „Páter (P.) Besnyő Jenő Gyula soltvadkert-i plébános iránti barátsága jeléül Kréner József (1942. november 24.) a rendnek adományozta szőlejét.”⁶

A pálosok 20. századi sorsának színterei a felsorolt helyek. Számuk gyarapodik, az események gyorsan pörögnek, az összefüggések bonyolultak. Emiatt is érdemes színhelyenként áttekinteni a tragikus események legfontosabb állomásait és a történet szereplőit.

A pécsi noviciátus

1934. május végén P. Zembruski Mihály és P. Besnyő Gyula tárgyalásokat kezdett Virág Ferenc pécsi püspökkel újoncház létesítése ügyében. 1935 januárjában P. Zembruski Mihály lett a pécsi perjel. Július 5-én öltözött be Bolyós Rezső Ákos, Borsos Bálint Ignác, Csellár István Jenő, Mayer (Mosonyi) Gyula Alfonz. 1935. október 8-án öltözött be: Vezér György Ferenc és Szabó László György. Gyéressy Béla Ágoston, akit előző évben szenteltek pappá a jezsuitáknál, szintén október elején lépett be a rendbe, 1936. november 4-én tett fogadalmat, és a budai kolostorban kapott beosztást, hogy segítsen a lelkipásztori munkában. Gyéressy 1938-ban rendi értesítőt indított *Fehér Barát* címen, és felújította a kis-pálosok intézményét. 1943-ban P. Galambos Kálmán vette át a pécsi ház vezetését, újoncmester pedig P. Csellár Jenő lett. 1944. november végén az orosz csapatok ellenállás nélkül elfoglalták Pécsset. A noviciátus emiatt Felcsútra került, és csak a harcok elmúltával, 1945. március elején települt vissza, s nemsokára új noviciusmestert kapott P. Bolyós Rezső Ákos személyében, akit az új rendfőnök, P. Markiewicz Péter nevezett ki.⁷

Pálosszentkút

Dr. Vedres Béla, kiskunfélegyházi plébános és a város vezetősége mindent megtett azért, hogy a Kiskunfélegyházától 12 km-re levő búcsújáró helyet a rend átvegye. 1940. május 5-én volt a pálosok ünnepélyes beiktatása. Az új kolostort november 3-án Kovács Vince váci segédpüspök áldotta meg. 1941-ben Első Remete Szent Pál halálának 1600. évfordulóján érkezett ide P. Bolyós Ákos is. Az újmiséis P. Vezér Ferenc 1941 októberében szintén Szentkútra került, és felváltotta P. Borsos Ignácot. 1942-ben Szent Mihály napján P. Ákost áthelyezték a budai kolostorba, de az év végén visszakerült Szentkútra, és P. Ács Istvánt kapta segítségül. „Az 1944. október 15-i nyilas hatalomátvétel után a pálosszentkúti kolostorban csak P. Vezér Ferenc és fráter Könyves Imre Lajos

maradt. Ferenc atya szervezte meg a Szegedi Körlet megbízásából a polgárőrség helyi kirendeltségét...⁸, mert a tanyasi nép, főleg az asszonyok, sokat szenvedtek az orosz katonaszökevényektől. Amikor P. Ferencet 1945. április elején a politikai rendőrség 6 hétre letartóztatta, a tanyai nép imádkozott az atyáért és annak kiszabadulásáért. Vezér Ferenc és ezzel a pálosok „ügye” a 2. világháború végéhez nyúlik vissza. Már 1945-ben vizsgálat folyt Páter Vezér Ferenc ellen, a vád népellenes büntett. A kecskeméti népbíróság Kiskunfélegyházán 1945. június 13-án hirdette ki az ítéletet,⁹ így ügye tisztázódott, és felmentették.¹⁰ A szentkúti ház vezetését 1945 júniusának közepétől P. Homonnay Miklós vette át. Időközben Pétery József váci megyéspüspök plébániai rangra emelte Pálósszentkutat (1950). A Boldogasszony évében, 1948. november 10-én az országos zarándoklatra harmincezen sereglettek össze. Az ünnepi szentmisét Mindszenty mondta, és a hívőkkel együtt böjtölt.¹¹

A Jakab-hegyi kolostor

Keresztfalvi Artúr tervezte meg a Pécs fölötti Jakab-hegyi romok között levő vadászház átalakítását kolostorrá és Boldogasszony kápolnájává. P. Bolyós Rezső Ákos, P. Bolváry László Pál és P. Kozári Lajos Vendel szerzetesek a Jakab-hegy tövében levő falvakban misézve és prédikálva nyerték meg a lakosság támogatását. 1949 júniusában már állt a kápolna tornya és a kolostor. A június 11-re tervezett harangszentelési ünnepség elmaradt, mert június 9-én internálták a pécsi kolostor 18 lakóját.¹²

A Sziklatemplom

1944. március 19-én, a német megszálláskor az itt működő P. Zembrzusi Mihálynak megsúgták, hogy a Gestapo a lengyel menekülttáborokban kifejtett munkája miatt előbb-utóbb koncentrációs táborba viszi. Ezért illegalitásba vonult, s az ügyeket P. Besnyő Gyulának adta át. Később, az októberi nyilas hatalomátvétel miatt egyre több novíciusjelölt jelent meg, akiket P. Besnyő Gyula perjel azonnal beöltöztetett. 1944. november 30-án a Wehrmacht a kolostor ebédlőjébe telepítette a hidrobombázó részleget. Durovecz András, a brit titkosszolgálat tagja mégis éppen a Sziklatemplomban találkozott néhány magyar ellenállóval. P. Besnyő Gyula 1946. március 18-án meghalt, helyébe, a Sziklakolostor élére P. Csellár Jenő került. Szent Gellért vértanúhalála 900 éves évfordulója alkalmából 1946. október 12-én díszes kísérettel felhozták Szegedről a szent püspök ereklyéjét, és a Sziklatemplomban helyezték el. Másnap Mindszenty hercegprímás kb. ötvenezer fiatal jelenlétében a hegy oldalában tartott szentmisét. 1947 nyarán P. Markiewicz Péter, lengyel rendfőnök végiglátogatta a magyar kolostorokat, s örömmel konstataulta a rend magyarországi fejlődését. A Boldogasszony éve igen alkalmas volt a hazaszeretet felelevenítésére. Máriagyűdön, a zarándoklaton P. Bolyós Rezső Ákossal a pécsi pálosok is részt vettek. Ez alkalommal Mindszenty hivatkozott arra, hogy három királyunk is felajánlotta az országot a Magyarok Nagyasszonyának. Kezdeményezte a Patrona Hungariae-kultusz felelevenítését. Ezért ajánlotta újra Mária kegyeibe, s hirdette meg ennek jegyében az 1947/48-as szentévből a Má-

ria-kultuszt. 1947. október 13-án a fatimai jelenésekre emlékezve a Sziklatemplomban mondott szentmisét. 1948. május 13-án a kommunista diktatúra a rendőrséggel veretett szét a Sziklatemplomnál a fatimai körmenet kb. százezer főből álló tömegét.¹³

A kis létszámú pálos rend nagyon aktív résztvevője volt a Boldogasszony éve országos egyházi megmozdulásainak. Ezen megmozdulások impozáns méreteiről a tényszámok tudósítanak: 1947. augusztus 15-én Esztergomban a megnyitőünnepségen 60 000 zarándok vett részt, augusztus 17-én a csongrádi Mária-napokon 70 000, másnap Szombathely főterén 100 000 hívő jelent meg. Augusztus 15-én az ország kegyhelyeire másfél millió, szeptember 8-án 1 768 000 hívő zarándokolt el. 100 000 fővárosi férfi gyalogos (14 km!) zarándoklatát vezette a hercegprímás szeptember 14-én Máriaremetére. Szeptember 20-án az egri Mária-napok díszgyűlésén 120 000-en, októberben Budapesten a Nemzeti Mária-kongresszus nagygyűlésein, az ifjúság gyűlésén 150 000-en, a munkásság Golgota téri ájtatosságán 80 000-en, a kongresszus díszgyűlésén 250 000-en vettek részt. A Szülők Szövetsége által rendezett gyűlésen 200 000 szülő volt jelen. 1948. december 8-án a Boldogasszony éve hivatalos lezárásán történt megállapítás szerint az ünnepségeken, zarándoklatokon 4 600 000 hívő vett részt.¹⁴

A magyar katolikus egyház hitélete az 1930–1940-es években megélnékvült, megerősödött. A hitbuzgalmi folyamatot két fontos esemény indukálta: az 1938-as, hazánkban tartott Eucharisztikus kongresszus és az 1947/48-as Boldogasszony éve. E folyamat aktív résztvevője volt a Magyarországon hosszú idő óta nem működő, majd a 30-as, 40-es években újra meggyökeresedő pálos rend. A rend erősödését Mindszenty József veszprémi püspökké történt kinevezésétől kezdődő támogatása is elősegítette. A kommunista diktatúra, amely célul tűzte ki a vallás, az egyházak megsemmisítését, a legkülönbözőbb intézkedésekkel akadályozta a hitéletet, és törekedett az egyházak tömegbefolyásának gyengítésére. A háború utáni első években viszont a katolikus egyház s – ennek részeként – a pálos rend látványos tömegmozdulásai mintegy ellensúlyt képeztek: időről időre több embert tudtak mozgósítani, mint a – többnyire kommunista pártszónokok meghallgatására verbuvált – népgyűlések.

A PÁRTÁLLAM A KATOLIKUS EGYHÁZ ÉS A SZERZETESRENDEK ELLEN FORDUL

A világháború utáni éveket Magyarországon egy sajátos kettősség jellemezte. A többpárti koalíciós politika intézményesülő rendjében, a társadalmi szerveződések sokféleségében vagy éppen a kulturális élet sokszínűségében egyidejűleg volt jelen „a demokrácia reménye” – Bibó István fordulatával szólva a „próbálkozó demokrácia” –, s a pluralizmus eme színpadának kulisszái mögött a lopakodó diktatúra.¹⁵ Törvényalkotási szinten ezt a Janus-arcúságot jeleníti meg a köztársaság megteremtéséről rendelkező 1946. évi I. törvény, illetve az abban kifejeződő demokratikus jogállamiság kalodába szorítására is módot adó pandanja, a két hónappal később, 1946 márciusában hatályba lépő VII. törvényt a köztársaság büntetőjogi védelméről. Ez utóbbi szerint „halállal is büntethető, államellenes bűncselekmény valósul meg azzal is, ha valaki mozgalmat vagy szervezkedést kezdeményez vagy vezet. A kezdeményezés fogalmát kimeríti, ha

mozgalom vagy szervezkedés megalakítására indítványt terjeszt elő, vagy másokat abban való részvételre rávenni törekszik. Nem feltétele a bűncselekmény megállapításának semmilyen mozgalom vagy szervezet létrejötte. Ez a törvényi megoldás – amellet, hogy ellentmond minden véleménynyilvánításnak, bíráltnak és vitának – a legkegyetlenebbül bünteti az állammal (valójában az MKP és rajta keresztül a szovjet politikával) szembenállókat, akár csak a politikai lehetőségek puhatolásáért is. Mindez nemcsak elméleti lehetőség. Halálos ítéletet hajtottak végre az alábbi indoklással: a dolgozó nép szabadsága ellen támadtak a vádlottak, amikor a külföldi segítségben bízva és arra számítva ugrásra készen álltak, hogy népünk szabadságát eltűporják, és újabb rabszolgasorba döntsék.”¹⁶

Az ítélkező bírónak – bíróságnak – tág lehetőséget adó jogszabályt neveztek a későbbi alkalmazása okán „gumi-”, szarkasztikusabban hóhértörvénynek. Klerikusokat illetően Kis László Szaléz és ferences társain kívül három további szerzetes elleni eljárás zárult kivégzéssel. Vezér Ferenc pálos, Sándor István és Zana Albert szalézi szerzeteseket várta a kötél a népbíróság ítélete nyomán.¹⁷ Levéltári források, visszaemlékezések és historikus feldolgozások egybehangzóan tudósítanak arról, hogy „1950-ben a szerzetesrendek ellen meginduló hatósági intézkedések hatására Grösz fokozatosan megváltoztatta magatartását és álláspontját a püspöki karon belül. Bár továbbra is az általános megegyezés ellen foglalt állást, elérkezettnek látta azt az időt, hogy a fokozódó megszorítások miatt kényszerüljön tárgyalásokba bocsátkozni. Ehhez járult a szerzetesrendek vezetőinek nyomása is.”¹⁸ „A szerzetesrendek főnökei (18 férfi szerzetesrend tartományfőnöke, prépostja, illetve házfőnöke, valamint 27 női szerzet főnöknője) 1950. április 15-én határozott hangvételű memorandummal fordult a népköztársaság kormányához. Majd 1950. június 17-én a férfi szerzetesrendek nevében Sárközi Pál (bencés), Schrotti Pál (ferences), Endrédi Vendel (ciszterci)¹⁹, Csávossy Elemér (jezsuita) és Sík Sándor (piarista) levelet intéztek a püspöki karhoz, melyben kérték az ordináriusok hathatós segítségét a szerzeteseket ért adminisztratív nyomások ellen.”²⁰

A kommunista párt és az egyház közötti ellentétek különösen az egyházi iskolák államosítása kapcsán éleződtek ki. Ennek hátterét az a tény adta, hogy az ország népiskoláinak 40%-a, középiskoláinak 30%-a volt az egyház kezén. A kommunista párt célját a Katolikus Szülők Vallásos Szövetsége igyekezett erélyes tiltakozással megghiúsítani. A szervezet újabb tiltakozását a kommunisták fasiszta izgatásnak nyilvánították, és utasítást adtak a politikai rendőrségnek, hogy az uszítókkal szemben fellépjen. 1948. május 1-jén Rákosi minden ellenkezést kizárva bejelentette, hogy a magyar demokrácia legsürgősebb feladata a hitvallásos iskolák államosítása.²¹ 1948. június 7-én a püspöki kar határozata szerint „egyházmegyei pap, szerzetes és szerzetes nő az esetleges államosításra kerülő iskolákban igazgatói, tanári, tanítói állást nem vállalhat. Ez a rendelkezés a hitoktatókra nem vonatkozik”. Június 16-án az Országgyűlés megszavazta az egyházi iskolák államosítását (1948. évi XXXIII. tc.).²² A püspöki kar határozatának értelmében 4500 szerzetes kivonult az oktatásból.²³

1950. október 7. és december 5. között az országban 2300 szerzetesnek és 8800 szerzetesnőnek kellett elhagynia a még le nem foglalt szerzetesházakat. A pálos kolostorokból semmit sem hagytak meg a szerzeteseknek. A Jakab-hegyi területet, valamint

a soltvadkerteki szőlőt is elkobozták.²⁴ A Magyar Dolgozók Pártja Központi Vezetősége titkárságának 1951. május 4-i ülésén elhangzott Révai József „hadüzenete”, amely a magyar katolikus egyház egészének, benne a legkisebb szerzetesrendnek, a pálosoknak is szólt. Ennek alapján fogták perbe a rendet és P. Vezér Ferencet. A pálosok elleni per előkészítését az MDP KV titkárságának 1951. május 4-i ülése alapozta meg:

„A per vádlottjait amalgám-módszerrel kell kiválogatni: a pálosokon kívül legyen a ciszteri rendfőnök és néhány püspök, akik ellen komoly bizonyítékok vannak. A pernek bizonyítani kell, hogy

a) gyilkosságainak elkövetésénél a vádlott pálos szerzetes (P. Vezér Ferenc) szövetkezett a népi demokrácia esküdt ellenségeivel, ellenforradalmi szervezetet épített ki, és ebben a munkában támaszkodott nemcsak saját rendjére, hanem az egész klerikális reakcióra, beleértve a Püspöki Kart,

b) a vádlott püspökök a régi rend visszaállítását akarják, esküdt ellenségei a népi demokráciának,

c) a legfontosabb szerzetesrendek, megszegve az egyezmény²⁵ és az állam törvényeit, illegálisba vonultak, szervezett államellenes működést fejtenek ki a reakciós püspökök tudtával és segítségével,

d) a szerzetesrendek és tagjaik erkölcsi mocsárban éltek. A pert úgy kell előkészíteni, hogy a tárgyalás legkésőbb május végén meglegyen. Közvetlenül a vádirat közzététele előtt fel kell vetni a vádlott püspökök lemondatását. A Püspöki Kar előrelátható válasza az lesz, hogy a püspököket a pápa nevezi ki, lemondatni őket nincs módjukban. Erre a kormány jelentse ki: a püspökök ezzel megszegik az állammal kötött egyezményt. A kormánynak ezért kötelessége, hogy gondoskodjék az egyezmény betartásáról azoknak az államellenes papoknak és püspököknek felelősségre vonásával, akik veszélyeztetik az állam és egyház jó viszonyát.”²⁶

A „PÁLOS”-ÜGY

Vezér Ferenc pálosszentkúti évei

Ki is volt Vezér Ferenc? Eredeti nevén Vizer Ferenc 1914. május 23-án, a Szatmár megyei Szaniszló faluban (ma Románia) született. 1926-ban jött Magyarországra, ahol a szalézi szerzetesek által vezetett nevelőintézet növendéke volt Esztergom-táborban (ma Esztergom-Kertváros). Az esztergomi bencés gimnáziumban tanult, majd itt érettségizett 1934 júniusában. 1935-ben a pálosok közösségébe kérte felvételét. A pécsi rendházban töltött noviciátusa során végezte bölcséleti és teológiai tanulmányait. Virág Ferenc pécsi megyéspüspök szentelte pappá 1940. január 28-án. Újmiséjét Budapestten tartotta a Vöröskereszt kórházkápolnájában.²⁷

Vezér Ferenc naplója 1943. január 13-tól 1947. október 7-ig részletesen bemutatja a pálosszentkúti monostor mindennapjait. A napló nehezen olvasható írása kemény fizikai munkát végző ember keze nyomát mutatja. P. Vezér Ferenc leírása egyben kordokumentum arról, hogy a pálos rend – hosszú távollét után – hogyan illeszkedett be újra a magyar társadalomba. Az 1943-as esztendő a rendházon belül még a „béke szige-

te” – a háborús mindennapok alig szüremlettek be. A rend a Kiskunfélegyháza körüli tanyavilág lelki központjává vált. A kolostor újból búcsújáró helyként is működött. A szerzetesek a tanyagazdákkal nagyon gyorsan bensőséges kapcsolatot alakítottak ki. A családi ünnepek – keresztelés, esküvő, temetés – mellett a helyiek a szertartásokat is nagy számban látogatták. A gyónók és az áldozók száma emelkedett, erősödött a hitélet. A rend gazdasági kapcsolatba is került környezetével. A tanyasi gazdák munkát vállaltak a kolostori gazdaságban. A mezőgazdasági tevékenység nehéz fizikai megterhelést jelentett a szerzeteseknek. A földművelés, állattenyésztés szakszerű ismeretéről maga Vezér Ferenc tett bizonyosságot. Mindennap megfigyelte az időjárást. Pontos, precíz meteorológiai megfigyelései értékesek voltak. Vezér Ferenc nagyon mozgékony, kisportolt alkat volt. Sokat kerékpározott, hogy a kolostor ügyeit elintézzé. Alaposan ismerte a környéket. A rend tagjai a hagyományoknak megfelelően bekapcsolódtak a Pálósszentkút környéki iskolák életébe. Rendszeresen tartottak hittanórákat. A kolostor és az állami szervek kapcsolata jó volt. A szerzetesek emberközeli magatartása hozzájárult ahhoz, hogy a rend tagjai a családokkal közvetlen baráti kapcsolatba jutottak. A névnapok, a vallási ünnepek alkalmával személyes látogatásokat tettek a tanyagazdáknál. A tanyagazdák szívesen vállaltak a rend számára hasznos munkát, főleg gazdasági jellegűt. Fuvaroztak, fát ültettek, szántottak a rend számára önzetlenül. A példás emberi kapcsolatok 1944 októberéig jól fejlődtek. A pálos rend gyorsan integrálódott környezetébe. A napló bejegyzései azt tanúsítják, hogy 1944 őszéig a politika, a világháború eseményei még csak közvetve, a külvilág híreiként érintették a tanyasi emberek és a pálos rend életét.²⁸

„1944. március 24. Kormányváltás. Német csapatok vonultak be Magyarországra március 20-án”.

„1944. április 1. Az orosz hadsereg eléri a Kárpátokat.

1944. április 2. Virágvasárnap. Légiveszély.

1944. április 3. Első légitámadás Budapest ellen, éjjel is.

1944. április 13. Idegen gépek fölöttünk. Pest, Győr bombázása.

1944. április 16. Éjjel Budapestet bombázták.”²⁹

A front egyre közeledett a kolostorhoz, Pálósszentkúthoz. 1944 szeptemberében már Kecskemétet bombázták, az ágyúdörgés is hallható volt. Közben Budapesten hatalomváltás ment végbe, 1944. október közepén Horthy Miklós lemondott, Szálasi és nyilaskeresztes garnitúrája vette át a hatalmat. 1944. október 23-án az oroszok megszállták Pálósszentkutat. Hajagos Tóth Istvánt agyonlőtték, akit a szerzetesek a tempom jobb oldalán temették el. A kolostor a megszállók főhadiszállása lett. Október 24-én az oroszok inzultálták P. Vezér Ferencet. „Egy kozák újra felforgatta a kolostort. Még a kápolnában is kutatni akart, és ezért P. Vezér Ferencsel lökdösődni kezdett. [...] Padlásunkat végigkutatatta. Elvittek két zsák zabunkat. Nagy az elkeseredés az egész vonalon. Mindent visznek. Már jó ló egyáltalán, rossz is csak kevés van.” Október 25-én a kolostort nem lehetett elhagyni. A megszállók minden élelmiszert föléltek. 28-án ismét mindent végigkutatattak, Csányi Lászlót agyonlőtték. Szaporodtak a behívások, több szerzetes bevonult katonának. 1944 decemberének végétől Pálósszentkút már a front mögötti területnek számított, ahol a közigazgatás összeomlott, esetlegesen

működött. Az egyetlen biztos pont a pálos kolostor volt. Híveiért felelősséget érzett P. Vezér, naplójában ezt írta: „1944. december 28. Kiskunfélegyházán a polgármesternél járt Vezér Ferenc, és tiltakozott, hogy nem engedték a magyar népet védekezni. Ha ez így tart, nem lesz magyar hamarosan Szentkúton.” Vezér Ferenc megpróbálta az elnéptelenedést megelőzni, megakadályozni. Rózsafüzér-társulatot szervezett, megkezdte a hívek oktatását. A tanyavilágban az anarchia miatt elharapózott a tolvajlás, a lopás, a garázdálkodás. A naplóból nem lehet megállapítani a tettesek kilétét. A rendkívüli helyzet 1945 januárjában még kétségbeesettebb volt.

„Január 1. Az újév zavarosan köszöntött be. Negyed 2, kizavartak az ágyból. Lótolvajt fogtak és [...] jelentették. Misék alatt tömve volt a templom. Délután feleskettem rendőreimet, és felbuzdítottam. Majd lemondtam, mert amúgy igen sok a dolgom. De rendőreim ezen nem örvendtek. Úgy látszik, ismét át kell vennem az irányítást. Egy oroszról pisztolyt zsebeltem”, írta naplójában Vezér Ferenc. Nem lehet pontosan tudni, a „rendőreim” kifejezés kikre vonatkozott. A front mögötti kelet-magyarországi területeken, az elmenekült régi és a még meg nem szerveződött új közhatalom, közigazgatás „senki földjén” szinte mindenfelé alakultak a közrendet (ahogy lehet) fenntartani igyekvő fegyvertelen helyi „polgárőrségek”, „nemzetőrségek”. A tanyavilágban időlegesen a kolostor maradt az egyetlen működő intézmény. Leginkább a társadalmi önszerveződés (önvédelem) kényszerű szükségével magyarázható, hogy egy ilyen formációt miért P. Vezér esketett fel, és saját ez irányú jogosultságának bizonytalanságát tükrözi a lemondás, majd valamifajta irányítás visszavétele. Sok a talány, amiből annyi valószínűsíthető, hogy P. Vezér egyfajta „jobb híján” szervező szerepet játszott a tanyavilágban. A január 2-án tett bejegyzés: „[...] Napközben panaszt hallgattam panasz után. Az a hír jár felőlem, hogy már fejbe lőttek. De hála Istennek, nem félek, habár sok helyről megfenyegettek. De nem a hívek, hanem azok, akik oroszokkal zabrálnak. Akiknek pedig nem lehetünk papjaik.”³⁰

Az ellenállás az oroszokkal szemben gyengült. „A nemzetőrség felbomlik”, írta naplójában Vezér Ferenc. A helyzet egyre zavarosabbá vált. A német és a szovjet alakulatok egymást követő átmaszírozásai után hátramaradt kiszámíthatatlanság közepette a helyben maradó pálos szerzetes egyfajta vonatkoztatási ponttá vált, akinek – hivatása okán is – befolyása volt (lehetett) a környező tanyák népességére, mert benne megbíztak. P. Vezér néhány indulatos mondata negatív kópiaként rögzíti ezt a naplóban: „A kommunista városi vezetés engem ki akar kapcsolni. [...] Nem tudom, mi lesz. Minden munkám romba dől, és csak a magyarság szenved meg”. Az oroszok garázdálkodtak: „Délután három »disznó« ismét kotorászni kezdett. El akarták vinni a hízót, de én erőlyesen szembeszálltam velük. Kétszer is rám fogták a pisztolyt, de nem engedtem. Majd a kerékpárt akarták elvinni, de itt is dörögtem. Az írógépet is el szerették volna vinni, de addig kötekedtem, amíg azt is itt hagyták. Végül egy kis bödönt mégiscsak elvittek azok az állatok. Meghalt Tapodi Imre, akit térden lőttek az emberiség kultúrlovagjai.”³¹

Január 6. „Misék tömve. Több már be se férne. Nemzetőreim felkerestek küldöttséggel, hogy vállaljam a parancsnokságot. Természetes, hogy a magyarságot összetartsam, vállaltam. [...] Este oroszok zavarták fel a házat és a szomszédságot. Ettek, dorbézoltak, továbbmentek. Messze a tanyákból is jöttek, hogy segítséget nyújtsanak,

mert ezektől vettem el a pisztolyt, és most követelték, de a magyar furfang győzött. Az asszony nép halálra ijedt, mikor engem kerestek. Igaz, olyan barátságosan kopogtak, hogy a csőszházig is elhallatszott. Ez a kultúra!”

Január 7. „Kántoromat elvitték reggel robotra. [...] Misék alatt több mint 250 áldozó. Ugyanis a rózsafüzérbe csak úgy vettem fel jelentkezőt, ha havonta meggyón. Eddig már több mint 350 jelentkező van. Délután volt az első katekézis felnőtteknek. Hihetetlen rossz idő (esett a hó) ellenére, az oroszok zabráltak, sokan haza sem mehetnek rendesen, mégis legalább 200 felnőtt vett részt. Tetszett nekik nagyon. Most már bíztak Szentkút felemelésében.”

Január 8. „Ma rengeteget veszekedtem az oroszokkal. Csodálom, hogy még ezután is élek, de megmutattam, hogy egy magyar pap híveit nem hagyja el, és krisztusi, jó pásztor, aki nem ijed meg a ragadozó farkasoktól.”

Január 14. „Szent Pál atyánk külső ünnepe. Misék alatt több mint 300 gyónó, áldozó. A templom előtti tér is zsúfoltan tele. Délután az oktatás alatt az iskola tömve emberekkel. Hála Isten, a munka szépen fejlődik. Fenyegetések is vannak mindig, de ez nem állít meg a munkában.”

Január 19. „[...] Délután oroszok törtek rám. Pisztolyt kerestek. Az egész házat felkutatták. Tóth Illés házat is. De nem találták. Majd kivégezni hajtottak. [...] Levettem a rózsafüzért, és mosolygó arccal átadtam Tóth Illésnének, akit szintén odahajtottak. Szívélyesen elbúcsúztam tőle, általa népemtől. Ez annyira meghatotta őket, hogy nem végeztek ki, hanem kocsira ültettek és a parancsnokságra vittek, de amikor megtudták, hogy rendőr vagyok, szívélyesen elbúcsúztak tőlem.”³²

1945 januárjának végén megkezdődött a hatalomért folytatott politikai küzdelem. A közeli Kiskunfélegyházáról Vezér Ferencet újdonsült kommunista vezetők keresték fel. Meg akarták nyerni politikájuknak. „Félresikerült gondolat”, jegyezte meg Vezér. A katekézis a felnőttek között népszerű volt. Vezér Ferenc a robot alól a tanyasiakat mentesíteni tudta, míg máshol elhajtották a lakosságot. A hatalomváltás sajátos módon ment végbe. A kommunista párt ragadta magához a városban a vezetést. A szerzetes pikírt jellemzése szerint iskolázatlan „kútkaparók”, „útkaparók”, „vigécek”: a rendőrkapitány „ácsmester”, a polgármester „tyúkkeskedő” volt. Értelmezésre okot adó bejegyzés az 1945. február 12-i: „...vadászaton voltak fegyveres rendőreim”.³³

A február végén kelt bejegyzés a háború lecsendesedésére utal, de Vezér helyzetében is változás következett be: „[...] Budapestnek igen sok élelmet szedtek össze híveim. Kiskunfélegyházán mindent átvettek a kommunisták. A tanyasi rendőrség megszűnt. Én nem vagyok már semmi. De most a szegedi főkapitányságra folyamodtam, mert népemet nem engedhettem büntetlenül kirabolni unintelligens, műveletlen csirkefogóktól. Nehéz helyzet, rendkívüli gondolkodást követel. Most a nép papjára úgy néz, mint valamikor Mózesre a zsidó nép. Ha én is elhagyom, mi lesz vele? Ki segíti? Ki pártfogolja? Nem hagyhatom el őket, pedig tudom, sok kellemetlenség lesz, sőt életembe kerülhet. De meghátrálnom gyávaság volna. Az utókor talán nem érti meg. De a pálos szerzetes magyar szerzetes. A magyar pedig haláláig dacol és harcol.”³⁴

1945 tavaszától kezdve a lassú konszolidálódás jeleit mutatják a bejegyzések. Élénk a hitélet. Vezér Ferenc első letartóztatása 1945 áprilisára, vizsgálati fogsága, pere 1945

júniusára esett. A Kecskeméti Népbíróság 1945. június 13-án felmentette a vád alól a lakosság 264 aláírással ellátott kérvénye miatt. Bűnössége nem nyert bizonyítást.³⁵ Vezér naplója a következő letartóztatásig eltelt időszakról röviden tájékoztat.

1945. június 13-án este P. Vezér visszaérkezett április 11. óta tartó vizsgálati fogságából. A népbíróság felmenti ugyan, de az ügyész fellebbez.³⁶

Július 10. A Központi iskolába betörtek, a kár jelentős.

Július 22. Egyházmegyei Kalász-nap volt a megyés püspök, Pétery József vezetésével. A rendezvény sok embert, 1500–2000 főt mozgató meg.

Az élet nehéz volt. Bejegyzés bizonyítja ezt: „2 hete alig sütnek a pékek, s akkor is csak bizonyos párt – MKP – kap kenyeret”.

Október 11. Felolvasták Mindszenty körlevelét. Vezér Ferenc véleménye: „Klasszikus, merész kiállítás. Isten segítse”. A hallgatóság feszült csendben hallgatta a felolvasást, amely jó hatással volt mindenkire.³⁷

1946-ban intenzívvé vált a hitélet. „Misszió alatt 1932 áldozó és 1312 gyónó volt. Este 7–12-ig szentségimádás. Sokan vannak rajta. [...] Még mindig újabb csoport búcsús jön. Rengeteg ember (kb. 20-25 ezer)”.³⁸ 1947 napjai a megszokott rendben teltek, de április 12-én „Szentkútról és a kolostor közeléből számos embert vittek el a magyar hatóságok. Nálunk is járt egy detektív, és adatainkat felírta”.³⁹ Az idézőjelbe tett mondat a rend számára a veszélyt jelentette. Vezér Ferenc naplóját 1947 októberében fejezte be, mert megkezdődött menekülése a belügyi hatóságok elől. Rendje, az egyházhoz hű hívei segítették elfogásáig.

A napló bejegyzéseit értékelve megállapítható, hogy a garázdálkodó orosz katonaszökevényekkel szemben a tanyasiak ellenállása erősödött. Az „oroszvadászat” kifejezés erre is utalhat. A pisztolyszerzés az oroszoktól oka lett annak, hogy a kolostort többször keresték fel. Amikor kiderült, hogy Vezér Ferenc veszélyes a megszállók számára, kivégzőosztag elé állították. A rövid bejegyzés szerint elálltak ettől. A jelen lévő tanyasiak magatartása, Vezér bátorsága is befolyásolhatta e döntést. A fő momentum azonban az az ellenállás lehetett, amelyet a tanyasiak kifejezetten a megszállókkal szemben fejtettek ki. Ezzel kapcsolatban azonban meg kell jegyezni, hogy oroszok meggyilkolásáról Vezér Ferenc naplójában egyetlen szó sem esik, de a meggyilkolt tanyasiakat több esetben megemlíttette. Az „oroszvadászat” és a pálos szerzetes népszerűsége lehetett az az indok, amely a megszállók és a velük szövetséges helyi kommunisták indulatait kiváltotta, és megkezdődött a Vezér Ferenc elleni, több fordulóból álló hadjárat. Az ellene induló eljárást a belügyi szervek dokumentumai is rögzítették. Vezér Ferencet 1951-ben tartóztatták le ismét. Az 1951. június 22. és 28. között lezajlott a Grószper, előkészületei már 1950 tavaszán elkezdődtek. A Vezér Ferenc sorsával foglalkozó ÁVH-s dokumentumok keltezése 1951. április 11-gyel indul.

Egyedi – „árva” – pálos sors rendtörténeti összefüggésben

Magyarországon 1948-ban 23 férfi szerzetesrend volt 2429 taggal és 44 apácarend 9036 taggal. Az ekkoriban is több száz főt magáénak tudó „nagy” monasztikusokhoz – bencések, piaristák, ferencesek, ciszterciek, jezsuiták – képest, az összes többi együtt

is csak a szerzetesek egyharmadát foglalta magában. 14 felszentelt papjával és 33 fős összlétszámával még ez utóbbiak között is a szerényebbek közé tartozott a Magyar Pálos Rend.⁴⁰ Ami utóbbinak a szerzetesség elleni általános politikai támadáson belül egyediségét kínálta, az alighanem a – rendtörténeti vázlatban már említett – „lengyel kapcsolat” volt. A pálosok „kicsiségének” következménye, hogy sorsuk alakulása részben más rendek forrásanyagában rejtőzik,⁴¹ a lengyel vonatkozások korabeli „gyanúsága” pedig rendre visszaköszön az államvédelmi vizsgálati anyagokban.

A szerzetesrendek elleni legfőbb vádak az alábbiak voltak:

– A szerzetesrendek házi agitációt folytatnak.

– A legkülönbözőbb vallási mezben fellépő szervezeteket létesítik felnőttek és gyerekek számára: bibliaköröket, ministránsköröket, rózsafüzér-társaságokat, Szent Antal-láncokat, temetkezési egyesületeket.

– A tömegagitáció legfontosabb szervezetei a különféle férfi és női szerzetesrendek.⁴²

A szerzetesrendeket célzó pártállami támadások és erőszakos karhatalmi akciók sora indította arra a rendfőnököket, hogy 1950. április 15-én beadványban fordultak az egyházi főhatósághoz, közbenjárást kérve az egyre szisztematikusabbá váló ellehetetlenítésük ellen. „...klauzúras szerzetesi épületrészeket, udvarokat, berendezési ingóságokat vesznek el. Nem egy helyen kápolnáinktól, lelkigyakorlatos házainktól, kultúrintézményeinktől, nyomdáinktól fosztanak meg. Missziók, lelkigyakorlatok, egyházi búcsújárások tartásában, a híveket lelki gondozás céljából való felkeresésben lépten-nyomon akadályoznak, szerzetnevelő noviciátusokat és teológiai iskolákat vesznek igénybe, polgári személyek számára megengedett foglalkozásokat megtiltának nekünk, szerzetesi ápolónőket (orvosok és betegek kívánsága ellenére) a kórházakból tömegesen elbocsátanak, nemegyszer azzal az ajánlattal, hogy állásaikban maradhatnak, sőt jutalmat nyerhetnek, ha szerzetükből kilépnek”. Az állammal folytatott második tárgyaláson a püspöki kar javaslatának „17. pontjában kérte, hogy a megszűnő szerzetesrendek tagjai az egyházi szolgálat különböző szintjein nyerhessenek alkalmazást, és akik világi foglalkozást választanak, azok is szerzetesházaikban, közösségben élhessenek. Ebben... a kormánybizottság és az egyházi bizottság között éles ellentét volt”.⁴³

Az állam gondban volt amiatt, hogy 456 szerzetes tanár, 1927 rendi tanítónő, 216 szerzetes óvónő, azaz összesen több mint két és fél ezer nagy gyakorlattal, tapasztalattal rendelkező pedagógus esett ki az oktatásból. Rendjeik vezetésének tiltását magukévá téve nem vállalták a tanítást az államosított iskolákban. Ez kifejezte ugyan a kiépülőben levő diktatúrával szembeni ellenállást, ám a kommunista állami vezetés eltökéltségét figyelembe véve – amit legmarkánsabban Révai József népművelési miniszternek a *Szabad Nép* 1950. június 6-i számában közreadott becsmérlő és fenyegető hangvétellű cikke tett nyilvánosan is egyértelművé –, aligha lehetett az egyház tárgyalási pozícióját erősítő nyomásgyakorlási eszköz.⁴⁴

Annál is kevésbé, mert a verbális fenyegetés utáni napokban megkezdődött a szerzetes közösségek elleni adminisztratív eljárások sora, „a párt ökle”, az Államvédelmi Hatóság kérelmetlenségével. 1950. június 7-én és 9-én éjszaka 320 férfi szerzetest és mintegy 600-700 apácát a jugoszláv határ mellől, Szentgotthárdról telepítettek ki.

Június 18-áról 19-ére virradó éjszaka Budapestről 2000 szerzetest és apácát internáltak. Grösz egyik levelében értékeli ezt a politikai adminisztratív lépést: „Ebből meg lehet győződni, hogy tervszerű üldözésről van szó.”⁴⁵ Július 11-én, majd augusztus 14-én további 187 szerzetest internáltak.⁴⁶ (Hervai Ferenc cisztercita történész adata.) Pécs és környékéről mintegy 200 férfi szerzetest deportálták a váci püspöki palotába. Zircra a kontemplatív sarutlan karmelita nővéreket, a Notre Dame és a Sacre Coeur tagjait internálták, összesen 313 személyt érintett az elhurcolás. Az év végéig terjedően összesen 3800 szerzetes és apáca szenvedett kényszerkotelepítést, közülük sokakat internáltak.

1950. szeptember 8-án vonták meg a működési engedélyt a magyar szerzetesek 95%-ától.⁴⁷ A délvidéki szerzetesházak kiűritése, benne a pécsi pálos kolostor felszámolása összefüggött egy másik aktuálpolitikai fordulattal, a jugoszláv–magyar viszony – Moszkva által inspirált – hidegháborús kiéleződésével is.⁴⁸ Mindeközben folytak tovább az állam és az egyház közötti „tárgyalások”. Rákosi a szerzetesrendek felszámolását történelmi példákkal támasztotta alá. Kedvtelve hivatkozott II. József intézkedéseire, és a jozefinista egyházpolitika érveiből is gyakorta merített. A pártfőtitkár ugyanakkor megpróbálta visszacsábítani a szerzetes tanítókat: aki hajlandó kilépni a szerzetességből, képzettségének megfelelő állást kaphat.⁴⁹ A megosztó taktika – a szerzetesek engedelmisségi kötelezettségük feladására való rábírás, előljáróikkal szemben – a világi alsópapságra is vonatkozott. Az utóbbiak meggyőzésére tett homályos ígéretek az egyházvezetésre gyakorolt nyomásként bizonyultak Rákosiék részéről sikeres húzásnak, hogy a megállapodás aláírására rákényszerítsék az egyházi előljárókat.

A megállapodás megítélése a nemzetközi viszonylatban és az idő függvényében is különböző. Az 1950-es magyar megegyezés a lengyel állam és a püspöki kar közötti megegyezés alapján is megítélhető. A lengyel püspöki kar kijelentette: „Az az elv, hogy a legfőbb és egyben irányító egyházi tekintély a pápa, a hitéleti, erkölcsi, valamint az egyházi igazságszolgáltatás kérdéseire vonatkozik...”⁵⁰ Egy erős, magabiztos katolikus egyház püspöki karának álláspontja volt ez. A lengyel katolikus főpapság a második világháborúban elszenvedett hatalmas áldozatok ellenére egy „mellékgyőztes” állam keretében látott az újrakezdéshez, túlélve a kétirányú – szovjet, illetve német támadóktól elszenvedett – meghurcoltatásokat. A Szovjetunió még Sztálinnal az élen sem vállalhatta a Nyugat előtt a lengyel katolikus egyház olyan (további) megroppantását, mint azt megtehetőnek vélte „az utolsó csatlós” vádjával is illetett, legyőzött Magyarország katolikus egyházával. A vizsgált kérdésben ezt a különbséget mutatja, hogy noha az általános politikai szorongatás ott is érvényesült, a lengyel állam és egyház közötti megegyezés fenntartotta a szerzetesrendek működésének szabadságát.⁵¹ Ez egyúttal arra is módot adott, hogy a kommunista rendszer által üldözött magyar pálosoknak a lengyel pálos rend diszkrét támogatást nyújtson.

Havasy Gyula dokumentumgyűjteményében fellelhető a Vatikán reagálása a magyar állam és a katolikus egyház között megkötött egyezményre: „1950. október 9-én íratott a pápa Angelo Dell Aqua államtitkár-helyettessel egy levelet, melyet a budapesti olasz követség juttatott el Grösz érsekhez.” Részlet a levélből: „Nagyon sajnálom, közölnöm kell veled, hogy (a megegyezés híre) nem kis gondot okozott a Pontifexnek. Ezt te és a helyi tisztségviselők fájdalommal, ha nem is csodálkozással fogjátok tudo-

másul venni. Ha ugyanis minden mástól eltekintünk, ami meggondolkoztató lenne, ismeretes, hogy az Egyház és a különböző nemzetek között fennálló politikai alapelveket az Apostoli Szentszék illetékes, hogy meghatározza és működésbe hozza. Ehhez – ha olyan szerződésekről van szó, amelyek a nemzet egyházi életére vonatkoznak, sőt más nemzetek egyházi viszonyait is befolyásolják, sőt – ami még több – nem kevés olyat tartalmaznak, amit az egyházi Főség jóváhagy, mindez – világos – túlhaladja az érseki előjárók saját hatáskörét.” Havasy azt vélelmezi, hogy hasonló kioktatásban Wyszynski és a lengyel püspöki kar is részesült. „De nehezebb volt a magyar püspökök helyzete, mert amint Dell Aqua írta – a magyar megegyezésben egyetlen, a Vatikánra vonatkozó záradék sem szerepelt, és mert ők a szerzetesrendek likvidálását egyszerűen elfogadták, a Köztársaság elismerési biztosítékoknak az állam ellenszolgáltatásai egyáltalán nem feleltek meg.”⁵²

A 20. század második felében a pálos szerzetesrend egyike volt a „keskeny ösvénynek”, amely őrizte a közvetlen kapcsolatot a magyar és a lengyel katolikus egyház között. Ám az államszocializmus évtizedeiben ez az ösvényt sem maradt mindig járható. Erről Árva Vince pálos szerzetes tanulmánya tájékoztat. Árva Vince a szóban forgó években lépett be a rendbe, 1952-ben lett jelölt, 1955-ben novícius, majd 1956-ban ideiglenes fogadalmat tett. Nemcsak ő, hanem több fiatal is pálos szerzetes akart lenni. „Pappá szentelésükkor mint pálosokat szentelték őket, bár a szentelő püspökök sejtelve sem volt erről.” A tanulmány több fontos tényre is hivatkozik: „1985-ben, amikor Ján Platek lett a generális Czestochowában, problémák jelentkeztek a 12 magyar rendtaggal. Nem tulajdonítottam nagyobb jelentőséget ennek. De 1988-ban ugyanez a generális az egész magyar közösségünket meg kívánta szüntetni ezzel az üzenettel: fogadalmaitok érvénytelenek, mehettek, ahova akartok.” A karizmatikus lelkületű Árva Vince kereste a rideg döntés okát. Erről így ír: „...az 1931–51 közötti időt szerettem volna feldolgozni. Döbbenetes adatok kerültek elő: a legfontosabb, hogy megtaláltam azt a dokumentumot, amelyből megtudtam, hogy ez a most működő pálos rend nem azonos a Boldog Özséb által alapított pálos renddel. Ezt 1784-ben VI. Pius pápa alapította Szaniszló lengyel király kérésére, mint Lengyel Pálos Kongregációt!”⁵³

Árva Vincének a diszkontinuitással való szembesülését – illetve a rend több évszázadnyi működésének hányatottságát – egészíti ki Udvarhelyi Nándor *A czestochowai pálos kolostor magyar emlékei* című, 2010-ben kiadott munkája, bár utóbbi nem vonja kétségbe a rend alapításának magyar eredetét: „...egykor kietlen tájakon haladtak át a fehér ruhás magyar pálosok, akik 630 évvel ezelőtt létrehozták a csodálatos épületegyüttes elődjét, magas tornyaival már messziről látható Czestochowa kolostorát. Akkor nem sejtették, hogy az új alapítás kiemelkedően fontos szerepet tölt be majd rendjük életében... A pálosok több évszázados megmaradása ezen a helyen azt is mutatja, hogy Istennek terve van az egyetlen magyar alapítású férfi szerzetesrenddel.” „A remetemozgalomból kinőtt pálos rend az egyetlen hivatalosan is elismert magyar alapítású szerzetesrend, a 13. század közepén született...” „Nagy Lajos, aki 1370-től lengyel király is volt, 1382-ben halálos ágyán nyilvánította ki egy lengyelországi pálos kolostor alapításának szándékát... Az ő kérésének tett eleget unokaöccse, az 1367 és 1372 közt nádor tisztet is betöltő Opukai László herceg a czestochowai kolostor meg-

alapításával. László herceg Márianosztráról 16 szerzetest hívatott, hogy benépesítse az első pálos kolostort Lengyelországban...”⁵⁴

Boldog Özséb magyar remete volt. A magyar egyháztörténettel foglalkozó munkák legtöbbjével egyezően Árva Vince is erre a következtetésre jutott kutatásai nyomán, s ennek alapján arról tájékoztatta a lengyel rendi vezetést, hogy ő a Boldog Özséb alapította pálos rendben tette le a fogadalmát. Ehhez képest egy 2004. május 28-i döntés szerint „A Megszentelt Élet Intézményeinek és az Apostoli Élet Társaságainak kongregációja a Vatikánban kinyilvánította, hogy P. Árva Vince, aki a Sziklakolostorból 1994-ben eltávozott, a továbbiakban nem tagja a Pálos Rendnek, szerzetesi fogadalmai alól felmentést nyert, a rendi ruhát nem használhatja, a Rend nevében nem nyilatkozhat, és egyúttal a Székesfehérvári Egyházmegyébe inkardinálást (vagyis egyházmegyei papi szolgálatba való beosztást) nyert”.⁵⁵ A rend alapítására vonatkozó adatokra hivatkozva Árva Vince megemlíti, hogy „sokan, még jeles személyek is úgy vélik, hogy a pálos rend eredete a patacsi remetékhez nyúlik vissza, és alapítónak Bertalan pécsi püspököt említik meg. Bertalan püspök 1219-ben, II. András idejében megkapta a pécsi püspökséget”. A rend alapításának körülményei bizonytalanok. Ezt dokumentálja *A pálos évszázadok* című, a rendtörténeti konferenciák sorozatban készült vastos tanulmánykötet is. Árva Vince szerzetes sorsa személyes példázat e bizonytalanságra. A történetek visszamenőleges kuszává tételében az államszocializmus évtizedeinek egyházpolitikája is hathatósan közreműködött, egyúttal – akaratlan – ösztönzést is adva a rend történetének aprólékosabb feltárásához.

Lengyelországban „az egyház évszázados és sikeres hagyományaira támaszkodva meghatározó politikai tényezővé vált. Az egyház hol megszilárdította, hol ingataggá tette a folyamatosan reformokat kereső kommunista rendszert, hogy ezáltal biztosítsa szinte hatalmi fölényét...”⁵⁶ Ezt a helyzetértékelést Wyszynski bíboros híres mondata így jellemzi: „Non possumus!” (A nem lehetséges-t, nem engedhetünk-nek értelmezve.⁵⁷) Miközben ott is több papot – majd a bíborost is – letartóztatták 1953-ban, a lengyel katolikus egyház tartását kevésbé sikerült megtörni. Az 1956-os magyar forradalom idején Poznańban „kibontakozó események munkásjelszavai között is – a kenyér, a szabadság követelése mellett – ott szerepelt a vallásszabadság követelése is”.⁵⁸ Ezek az előzmények is közrejátszottak abban, hogy az 1980-ban induló, majd az 1981-ben kiteljesedő Szolidaritás szakszervezet által indított népmozgalom mögött ott állt a katolikus egyház is, a továbbiakban egymást erősítették. Az előbb mártírrá lett, majd boldoggá avatott Jerzy Popiełuszko atya prédikációival bejárta Lengyelországot, és a hazaszeretet megkülönböztetett fontosságát hangsúlyozva buzdított az összefogásra, amire ott – a tradicionálisabb vidéki mentalitáson túlmenően – a városi munkásság körében is nagy fogékonyság mutatkozott. Míg Magyarországon a belügyi szervek a katolikus papokat az 50-es, 60-as években is tömegesen tartóztatták le és börtönözték be érdemleges társadalmi visszhang nélkül, Popiełuskót – és parókiáját – a munkás hívek védték a belügyi hatósággal szemben. Egyik – végzetesnek bizonyuló – vidéki útja során, út menti gengszterekként gyilkolták meg belügyi tisztek 1984. október 19-én. A lengyel katolikus egyháznak a kommunista uralom évtizedeiben is „hívőközeli” volt a társadalmi beágyazottsága, mint Magyarországon.⁵⁹

A rendfőnökök között kialakult kapcsolatok és együttműködési formák

Való igaz, hogy a pálos rend másfél évszázados hiányt követően a lengyel pálosok segítségével éledt újjá. A rend központja a lengyelországi Czesztowia volt. Történetünk idején a magyar rendtartomány vezetője Páter Zembrzuski Mihály (P. Mihály). Róla a magyar politikai rendőrség – akkor még ÁVO – az alábbiakat rögzítette 1948. június 14-én: „A pálosok demokráciaellenes megnyilvánulásai és a folyó hó sziklakápolnai tüntetéssel kapcsolatban megállapítottuk a következőket: a rend magyarországi vezetője, P. Mihály született: Szypotka, 1908., lakik: Szent Gellért-kápolna, Szt. Gellért rkp. 1/b., a KEOKH adatai szerint lengyel állampolgár.”⁶⁰ Zembrzuski Mihály páttert rendjének tagjaival együtt gyanúsították demokráciaellenes tevékenységgel, azzal is megtoldva, hogy másokat – úgymond – orosz katonák meggyilkolására buzdítottak. A jelentés szerint ez okból mentek 1947. május 13-án az orosz NKVD és a magyar rendőrség detektívjei a pálosszentkúti rendházba, ahol kihallgatván a rendház összes tagját, többeket őrizetbe vettek. Ezek között olvasható Vezér Ferenc páter neve is, aki a rend általános főnökét, a Lengyelországból vizitációra érkezett P. Markiewiczet kísérte. Itt kerül szóba az orosz katonák meggyilkolása, s vele együtt Vezér Ferenc – korábban már említett – 1945. évi internálása. A jelentés azon kitétele, mely szerint „... a pálosok beszédeikben élesen demokráciaellenes hangot ütöttek meg, ... [és hogy] a Sziklakápolnában néhány ilyen hangvételű tüntetés történt”,⁶¹ visszamenőleg magyarázhatja, hogy P. Mihály igyekezett köddé válni, s idővel – alighanem illegálisan – visszatért Lengyelföldre, s onnét hasonlóképpen folytatta útját a Vatikánba.

A P. Mihályt követő magyar rendfőnökről, Csellár István Jenőről 1951. március 23-tól bukkanunk ÁVH-s feljegyzésekre, s három nappal ezután, március 26-án már őrizetbe is vették. Vallomásai és a róla készült kihallgatói feljegyzések egyaránt magukon viselik az ún. amalgám módszer jegyeit. Ez megnehezíti ugyan a ténylegesen történetek rekonstrukcióját, a kutatói gondok szemléltetésére mégis érdemes idézni belőlük. Figyelembe veendő, hogy kronológiailag ez már a Grösz József ellen készülő per előkészítő – nyomozati – szakasza.

Csellár István Jenő önéletrajza, 1951. május 17-i „vallomása” alapján – azaz amit kihallgatója az általa elmondottak alapján gépbe diktált. „Váckisújfalun 1911-ben születtem, anyám Lukács Mária, magyar nemzetiségű magyar állampolgár vagyok. A pálos szerzetesrend tartományfőnöke voltam, majd 1950 szeptemberében a budapesti Sziklatemplom igazgatójának neveztek ki. Kulák családból [sic!] származom, elemi iskoláimat Váckisújfalun, a gimnáziumot a váci piaristáknál végeztem, ahol 1932-ben érettségiztem. Katonai szolgálatot Debrecenben teljesítettem, mint hadapród őrmester szereltem le, és későbbi beosztásom során táborigaznagyként főhadnagyi rangban működtem.

1935-től vagyok a pálos rend tagja. Újonc éveimet a pécsi teológián végeztem, és 1940-ben Virág püspök szentelt pappá. Ebben az évben neveztek ki a budai Sziklatemplom gondnokának. Ezután Pécsen voltam újoncmester, majd 1946 februárjától a budai rendház helyettes vezetője lettem. 1948-ban, mikor az angol kém⁶² [sic!] Zembrzuskit kiutasították az országból, az ő megbízásából átvettem a magyarországi pálos rend vezetését.

A rendben való működésem megfelelt a Horthy-féle fasiszta rendszer célkitűzéseinek. [sic!] A rend 1934-ben került vissza Magyarországra. Támogatói Serédi Jusztinián hercegprímás, gróf Zichy Gyula érsek, Peifer [Pfeiffer] Gyula horthysta államtitkár voltak. Így jutott a rend a Mátyóki úti többmillióos vagyonhoz és a soltvadkerti 52 holdas szőlőgazdasághoz. Rendünk működésére befolyással bírtak Endre László nyilas államtitkár, a Zsolnay gyár tőkés tulajdonosai, és többek között gróf Somssich Eszter földbirtokos is. [sic!]

Pálos rend működésében hűen kiszolgálta a Horthy-rendszert. [sic!] Templomainkban és személyes agitáción keresztül sovinizta, szovjetellenes propagandát fejtettünk ki. [sic!] Rendünk lapja, a Fehér Barát uszított a Szovjetunió ellen, és a hitlerizmus mellett foglalt állást. [sic!] Az 1930-as évek végén a Sziklatemplomban ún. Szálasi-miséket tartottunk, ahova rendszeresen jártak egyenruhás nyilas csoportok. Pálósszentkúti templomunk rendszeres látogatója és tanácsadója volt Endre László nyilas államtitkár és családja. [sic!]”

Az elmondottakat Csellár – a jegyzőkönyv szerint! – azzal egészíti ki, hogy az adott politikai légkörben és erkölcsi feltételek között nevelkedő pálosok lettek szovjetellenessé és demokráciaellenessé. Így vált – az amalgámózási rutin alapján – orosz gyilkossá Vezér Ferenc is, aki sovinizta és szovjetellenes uszító beszédei miatt került 1944 végén Pálósszentkútra. Az életrajzban szó esik még illegális valutaügyletekről, arról, hogy Zembrzúski szoros kapcsolatban állt a Vatikánnal, és 1950 januárjában az ő közbenjárására a pápa P. Vezér Ferenc, Bolyós Ákos és Csellár István Jenő részére különleges áldást küldött. Fontos személyes vonatkozása Csellár életének, hogy a Vatikánban P. Mihály találkozott Endrédy Vendellel, a ciszterci apáttal, így személyesen ismerkedett meg vele Csellár István Jenő.⁶³

A szerzetesek társadalomba való beilleszkedését, az egyházzal való további kapcsolattartást „hamis” igazolványok kiállításával oldották meg a rendek. Ezek azt dokumentálták, hogy az igazolvány tulajdonosa nem áll egyházi fegyelmi alatt, ezért papi teendőit elláthatta. Több szerzetesrendnél előfordult, hogy a határon túlra, Nyugatra akartak kijuttatni fiatal szerzeteseket, hogy a rend továbbélését biztosítsák. Csellár István Jenő három pálos szerzetes – Bolvári, Rauch, Vincze – disszidálását szervezte meg, de az megghiúsult, a három szerzetest elfogták. Csellár rendtársait folyamatosan tájékoztatta a rendfőnöki értekezletekről, biztatta őket a rend javainak, dokumentumainak elrejtésére. Legfőbb gondja az illegalitásra való gyors és eredményes felkészülés volt. Péter Vezér Ferenc számára – közvetítőként keresztül – a Vatikán kínálta fel az oda való menekülést,⁶⁴ de ő ezt nem vállalta. Immár itthon is illegalitásba kényszerült. Rejtőzködésében rendje és hívek egyaránt segítségére voltak. A pálosok az emigrációba kényszerült rendfőnök Zembrzúski segítségével tartottak kapcsolatot a Vatikánnal, így kellő anyagi támogatást szereztek az illegalitás nehézségeinek legyőzéséhez, a további fennmaradáshoz.⁶⁵

Ma is keressük a magyarázatot arra, hogyan vészelték át a szétszóráttal kezdődő időszakot az adminisztratív eszközökkel megbénított szerzetesrendek. Csellár István Jenő 1951. május 2-i vallomása segíti ennek megértését. E szerint 1949 májusában jöttek össze valamennyi szerzetesrend főnökei első ízben. Ezt egy szélesebb körű meg-

beszélés előzte meg. Ezen megjelent Endrédy Vendel, dr. Sárközi Pál, Sík Sándor és más tanító rendek főnöke, valamint a püspöki kar részéről kijelölt 3 püspök. Itt határozták el a rendfőnökök munkájának összehangolását. A rendfőnöki értekezletek célja már a megindulásnál az volt, hogy az egyház és az állam között létrejött megegyezés következtében előálló ellehetetlenülés közepette is összetartsák, segítsék rendtársaikat, és az értekezleteken tájékozódjanak az állam és az egyház között folyó tárgyalásokról. Az első összejöveteleket az angolkisasszonyok Váci utcai helyiségében tartották 1949. május és június havában. Itt kapták a rendfőnökök az első központi utasítást. Az utasítás szerint a rendfőnökök jogosultak voltak arra, hogy a rendtagokat a szegénység fogadalma alól felmenthetik. Amennyiben a szerzeteseknek illegálisan kell élniük, és civil állást vállalnak, úgy annak jövedelmét felvehessék és maguknál tarthassák. Ezek az értekezleteken szervezett formában fogalmazták meg, hogy a szerzetesek állami állást ne vállaljanak, ami – érthetően – elsősorban az oktatásra vonatkozott. Ezt az ÁVH dokumentuma a népköztársaság elleni mozgósításnak tünteti fel. A rendfőnöki értekezletek hangadói Endrédy Vendel cisztercita apát és Csávossy Elemér jezsuita rendfőnök voltak. Irányításukkal készültek fel a szerzetesrendek a láthatatlanná válás közepette is őrzendő „működésre”. Megszületett a Szerzetesi Egység Szolgálat nevű szerv is. Endrédy Vendel az értekezleteken rendszeresen megjelent, burkoltan és nyíltan befolyásolta azok hangulatát. Elterjedt az a vélemény is, hogy az állam egyes rendek részére iskolákat meghagy, ezt nem szabad elfogadni, és szembe kell vele helyezkedni. Endrédy szerint ezt meg kell fontolni, mert ezzel el lehet vágni a tárgyalások fonalát. Az is kiderült, hogy a tanító rendek közül a ciszterek nem kaptak iskolát.⁶⁶ Endrédy álláspontját ez megváltoztatta, és kijelentette, hogy ezekkel (a kommunistákkal) nem lehet megegyezni. 1950 nyarán megtartott rendfőnöki értekezleten felmerült, hogy az állam letartóztatja a szerzetesrendek vezetőit is. Róma utasítása szerint – mondta Endrédy – a vezetőknek át kell menteni magukat a rendszer megváltozásáig, és mindent el kell követniük, hogy a letartóztatás veszélyét elkerüljék. Csellár arra is emlékezett, Endrédy szűkebb körben kijelentette, hogy letartóztatása esetén kijelöli utódát, aki fiatal lesz, de személyét titokban fogja tartani. Példáját követte Csellár Jenő is, aki Bolyós Ákossal állapotodott meg abban, hogy illegális tartózkodása idején ő lássa el a rendfőnöki teendőket. Endrédy kitért az újoncok fogadalomtételére, hivatkozott arra, hogy a Rómából kapott utasítás szerint a novíciusok fogadalmat tehetnek 11 héttel a határidő előtt. A felkészítés ezzel megrövidült, és a fennálló körülmények között biztosított volt az utánpótlás. Csellár is hasonló módon cselekedett. A pálosok esetében Csellár számított arra, hogy az illegális tevékenységet folytató rendtagokról a fogadalomtétel előtt a plébánosok adnak véleményt. A fogadalmat minden évben megújították, s ezzel kapcsolatban a fogadalmat tevők számára hangsúlyozták illegálisan kiadott körlevelekben, hogy a szabályok betartását is kötelezővé teszi a rendi vezetés. Az ÁVH felfogása szerint ez a fajta fogadalommegújítás az állam és az egyház között történt megegyezés szabotálására irányult. Csávossy Elemér kezdettől fogva az egyház és az állam közötti megállapodás ellen foglalt állást. A rendfőnöki értekezleten szóba hozta, hogy a jezsuiták egyházi igazolást készítettek a rend tagjai számára, amely bizonyította, hogy a polgári foglalkozásba kényszerülők

gyakorolhatják papi hivatásukat. Ezt a módszert a pálosok is átvették. Az elkészített igazolást latin nyelven fogalmazták meg.⁶⁷ Magyar nyelvű fordítása a következő: „A jelen levéllel bizonyítjuk, hogy XY pálos rendi pap semmiféle egyházi cenzúrában, sem kirótt büntetésben, sem rossz hírben nincsen, misézéshez bocsátható. P.H. Aláírás: Csellár Jenő”⁶⁸

Csellár vallomása bántalmazás és lelki presszió alatt született. Egy róla készült 1951. március 29-i fogdaügynöki jelentés szerint teljesen szótlán és beijedt volt. Később kezdett csak beszélni. Panaszkodott, hogy megverték, attól nagyon fél. Többször mondta, hogy mindent hajlandó aláírni, csak ne verjék meg. Csellár szenvedett a gúnyolódástól is. Vallatói azt mondták, hogy a bezárt Sziklatemplomra kiírták: „Isten hiány miatt zárva.” Csellár végső következtetése mindebből az volt, hogy rendtársai is részletes vallomást tettek, őt ezeknek a vallomásoknak az alapján hallgatják ki.⁶⁹

A szerzetesek szétszórátása – kényszerlakhelyre költöztetése, tömeges méreteivel és a karhatalom durva fellépésével – meggyengítette a katolikus egyházat. Felmerült ugyan, hogy amennyiben állást vállalnak valamelyik állami oktatási intézményben, azokkal szemben feloldják a kényszerlakhely elhagyásának tilalmát, de ezt nagyon kevesen vállalták.

Csellár kényszervallomása alapján arra lehet következtetni, hogy a rendfőnöki értekezletek célja – a megegyezés előírásainak szabotálásán túl – az illegalitás keretei közötti működés módozatainak keresése. Ez viszont az ÁVH olvasatában kimerítette a „demokráciaellenes tevékenység”, illetve a „szervezkedés” kritériumait. 1950. június 10-e után az egyik rendfőnöki értekezleten Endrédy Vendel az újoncok fogadalmátételével foglalkozott. Csellár Jenő ennek alapján közölte az ideiglenes fogadalmasokkal, hogy amennyiben illegális működésük során polgári foglalkozást úznek, tartsanak szoros kapcsolatot a helységükben működő plébánossal. Mondják el neki, hogy ők szerzetesek, és azok lehetővé fogják tenni, hogy illegálisan misézhessenek. A misékért fizetett díjakat fel tudják használni, és a papi tevékenységük gyakorlásából sem esnek ki. A pálos rend 1950. augusztus 28-án és 1951. január 10-én fogadalmegújítást tartott. Csellár Jenő hangsúlyozta a szerzetesrend szabályainak betartását és az általa kiadott körlevélben meghatározott szabályoknak az alkalmazását az illegalitásban.⁷⁰

Az egyik rendfőnöki értekezleten Burka Kelemen ferences tartományfőnök megemlítette, hogy a ferencesek közül sokan részt vettek a békebizottságban. A vitában Endrédy Vendel szóba hozta Horváth Richárd ciszterci szerzetes nevét, akit a békebizottságban való részvétele miatt kizárt a rendből. Csellár vallomása szerint az állam esztergomi ferenceseknek iskolát juttat. Burka Kelemen hozzászólásában megjegyezte, hogy ők ezt visszautasítják. Felszólalását tetszés fogadta.⁷¹ Az oppozíció hangoztatása ellenére a ferences, a piarista, a bencés rend néhány iskolát megtartott/megtarthattott. Májig vita van azon, hogy ez a későbbiekben az állam befolyását, avagy az egyház – „semminél mégis több” – pozícióját erősítette.⁷²

Az állambiztonsági dokumentumok alapján nyomon lehet követni az egyházpolitika változásait az 1950-es és 60-as években:

IV/5. alosztály

„Szigorúan titkos!”

Tárgy: A klerikális reakció ellen harcoló alosztály
6 hónapos beszámolója⁷³

Budapest, 1955. július 28.

A 6 hónap folyamán történt operatív felderítések és intézkedések:

– A római katolikus püspöki kar vonalán: Javaslatot tettünk a püspöki karon belül Czapik Gyula egri érsek felé államvédelmi személyi kontaktus felvételére. Összegyűjtöttük e személyi kontaktus felvételéhez szükséges jellemző államvédelmi adatokat, összefoglaló formájában.

– Terobe vettük a püspöki karon belül Badalik Bertalan veszprémi püspökkel történő államvédelmi személyi kontaktus felvételének tanulmányozását és előkészítését. Erkölcsi kompromittálásához szükséges adatokat gyűjtöttünk össze „Ligeti” fedőnevű ügynökön keresztül.

– Dudás Miklós Hajdú megyei püspök Vatikánhoz fűződő titkos kapcsolatának felderítéséhez beszerveztük budapesti titkárát és teológiai tanárát „Kiss János” fedőnevű ügynökként.

– Papp Kálmán győri püspök mellé terobe vettük két ügynökjelölt tanulmányozását és az egyik ügynökjelölt beszervezését, valamint operatív technika végleges beszerelését. Az ügynökjelöltek tanulmányozása jelenleg is folyamatban van, beszervezését végrehajtani nem tudtuk. Az operatív technika végleges beszerelését végrehajtottuk.

– A püspöki kar tagjai közül, mint ügynökjelöltet tanulmányoztuk Brezanóczi Pál érseki helynököt. 6 hónapos tervünkben beszervezését terveztük, azonban ennek végrehajtására nem került sor.

– A római katolikus egyház vonalán célszerűnek látszott és ezért terobe vettük a püspöki kar hivatalos könyvmatosának, a Magyar Kurír felhasználásával a külföldön megjelenő katolikus sajtótudósító állandó tájékoztatásának összeállítását a magyar katolikus egyházra, valamint a többi népi demokratikus országokra vonatkozóan. Ügynökség útján ennek megszervezése megtörtént. Rendszeres tájékoztatókat kapunk és készítünk a jelentősebb európai katolikus országok katolikus hírügynökségeinek híryanagyaiból.

– A római katolikus püspöki kar vonalán, terven kívül, utasításra megszerveztük és előkészítettük Mindszenty József elítélt egyházi objektumba való elhelyezését. Elhelyezésének biztosítására, valamint további operatív kombinációk végrehajtására mellé helyeztük „Ligeti” fedőnevű ügynököt, valamint operatív lehallgatási technikát szereltünk be.

A feloszlattott és működő szerzetesrendek vonalán:

Az illegálisan működő magyarországi jezsuita rend Vatikánhoz fűződő titkos kapcsolatának felderítésére és dokumentálására, valamint ellenforradalmi szervezeti felderítésére és dokumentálására terobe vettük az illegális szerzetesrend vezetőinek őrizetbe vételét. A 6 hónapos teru időszak során ellenséges tevékenységükre újabb dokumentumokat szereztünk be, hálózati úton megállapítottuk Pálos Antal őrizetbe vétele után, kik irányítják illegálisan a titkos jezsuita rend szervezetet. Javaslatot tettünk összefoglaló formájában a szervezet 7 vezetőjének őrizetbe vételére,

valamint az őrizetbe vétel fedése mellett „Nagy István” fedőnevű ügynök hírszerző munkára való felhasználására a jezsuita emigrációba. Javaslatot 1955 júniusában jóváhagyták. Mindszenty elhelyezése miatt az őrizetbe vétel végrehajtására nem került sor.

A magyarországi bencés rend adataink szerint a budapesti olasz követség felhasználásával titkos kapcsolatot tart fenn vatikáni központjával. A vatikáni központ számára rendszeresen híryanagokat küldenek ki. 1954 évben átfogtuk ügynökség útján a Vatikánhoz lévő illegális csatornájukat. Terobe vettük a 6 hónap folyamán az ügyben dolgozó „Tóth” és „Jácint” fedőnevű ügynökökön keresztül Békés Gellért vatikáni referens felé egy újabb illegális csatorna létrehozását abból a célból, hogy megismerjük a Vatikán érdeklődési körét a Magyar Népköztársaság ellen folytatott hírszerző munkájában. A játszmas ügy során felderítettük Békés Gellért egyik illegális vonalát, melynek szereplője egy jelenleg működő vasutas volt, ezen az úton anyagi juttatást küldött a bencés rend számára. Megállapítottuk továbbá, hogy Békés igyekezett felhasználni olyan körülményeket is, hogy a sportrendezvények során külföldre utazó magyar állampolgárokat különböző üzenetek közvetítésével bízott meg.

A szerzetesrendek vonalán megállapítottuk ügynökség útján, hogy az ún. sport megnyitvánulásokra, ahol különböző külföldi állampolgárok jöttek Magyarországra, több esetben felhasználták a Vatikán és a külföldi egyházak felé titkos kapcsolatok felvételére. Ez megtörtént Janis Mihály lazarista tartományfőnök esetében is, akinek testvére utazott be az országba, és különböző csomagokat hozott és vitt ki egyházi személyektől. A győri bencés rend egyik volt szerzetesének sportrendezvények felhasználásával Magyarországra utaztatta testvérét, aki különböző egyházi személyek részére a bécsi pázmáneumból és a bécsi érsekségről levelet hozott egyházi személyek részére, többek között Shvoy Lajos részére is.

A budai ferences rend vonalán hosszú idő óta folytatunk ügynöki bizalmas nyomozást a külföldre szökött Német Luciusz ferences szerzetes hírszerző tevékenységének felderítésére és dokumentálására, illetve magyarországi hírszerző kapcsolatainak megállapítására. A ferences rend nem ellenőrzött adatok szerint titkos kapcsolatot tart fenn diplomáciai testületen keresztül az egyik központjával. Ennek felderítésére terobe vettük Váradai Béla rendtartományi titkár ügynökké való beszervezését. Váradai ügynöki tanulmányozása során több bizalmas jellegű Váradira kompromittáló adatokat gyűjtöttünk össze. Beszervezését nem tudtuk végrehajtani, erkölcsi kompromittáló adatok hiányában, melyet a következő tervidőszakban kívánunk végrehajtani. Terobe vettük „Mecseki” fedőnevű ügynök Németh Luciusz mellé hírszerző munkára való kidozási tervét és ehhez szükséges őrizetbe vétele előkészítését.

A szerzetesek és világi papok által vezetett illegális ifjúsági mozgalom szervezeti felépítésének és ellenforradalmi tevékenységének felderítésére és dokumentálására terobe vettük, hogy megállapítjuk a mozgalom országos vezetőit és csoportvezetőit, titkos összejöveteleiket operatív technika és fotó útján dokumentáljuk, valamint írott ellenforradalmi brosúráikat eredetiben megszerezzük. Javaslatot tettünk az illegális szervezkedés realizálására és dezorganizálására. A 6 hónapos teru időszak alatt felderítettük az ifjúsági szervezkedés 4 központjának vezetőit és jelentősebb csoportvezetőit és egynehány tagját, technikailag (operatív és fotótechnika) dokumentáltuk az ifjúsági szervezkedés jelentősebb összejöveteleit, valamint 40-féle általuk kiadott ellenforradalmi brosúrát szereztünk be eredetiben és fotóban. A hálózati és nyomozati úton felderített és összegyűjtött ellenforradalmi tevékenységekre utaló jelzéseket és dokumentumokat összefoglaló formájában összesítettük, javaslatot tettünk az ifjúsági mozgalom realizálására, valamint dezorganizálására.

A működő piarista rend vonalán terobe vettük két ügynökjelölt tanulmányozását és egyik ügynökjelölt beszervezését. Az ügynökjelöltek tanulmányozását elvégeztük, azonban az egyik ügynök beszervezését nem hajtottuk végre. A piarista rend ifjúsági szervezkedésben való részvételét felderítettük, több írásos dokumentumot szereztünk meg. A piaristák által vezetett ifjúsági szervezkedés szervezeti felépítését, vezetői névsorát megszereztük. Megállapítottuk, hogy a piarista rend vezetésének irányításával Magyarországon működik egy illegális hittudományi főiskola, melynek vezetői egyrészt piarista szerzetesek, másrészt a feloszlott szerzetesrendek tagjai. Az illegális hittudományi főiskola teljes felderítése nem történt meg. Hálózati jelentésünk vannak arra vonatkozóan, hogy a hittudományi főiskola tagjai közül titkos papszentelés történt.

Soltész Jenő, volt kitelepítési kormánybiztos, több volt szerzetes és világi pap bevonásával „Keresztény Front” elnevezésű széles körű illegális ellenforradalmi ún. „katolikus pártot” hozott létre. Terobe vettük az illegális szervezkedés tagjainak felderítését, a szervezkedésben részt vevő „Körösi” fedőnevű ügynököt, – aki a szervezkedésről nem jelentett – átszervezését. Feladatunk volt operatív technika és fotótechnika útján, valamint hálózati úton a szervezkedés tagjainak felderítése és dokumentálása, valamint az általuk terjesztett broszúrák és „alkotmánytervezetek” megszerzése. A tervidőszak alatt átszerveztük „Körösi” fedőnevű ügynököt, melynek felhasználásával felderítettük a szervezkedés vezetőit és jelentősebb tagjait, összejöveteleikről technikailag ellenőrzött dokumentumokat szereztünk be, megállapítottuk célkitűzéseiket és több írásos dokumentumot szereztünk be. Megállapítottuk, hogy a szervezkedés vezetője kapcsolatot akar felvenni a Vatikánban működő Csertő Sándor kiszökött világi pappal, aki kiszökése előtt tájékozva volt a szervezkedés létrehozásának tervéről. Megszereztük a kiküldendő szervezkedésre vonatkozó tájékoztatóját. Megállapítottuk, hogy az illegális szervezkedésnek Magyarországon kb. 300 tagja van, különböző illegális csoportban működnek az ország területén.

A feloszlott cisztercita rend Sigmond Lórán⁷⁴ illegális tartományfőnök vezetésével megszervezte titkosan a magyarországi cisztercita rendet. Terobe vettük az illegális cisztercita rend tagjainak felderítését és a rendi vezetőség köréből két ügynökjelölt kiválasztását, valamint az egyik ügynökjelölt beszervezését. Az ügynöki bizalmas nyomozás során a két ügynökjelölt tanulmányozását befejeztük, azonban megállapítottuk, hogy egyik ügynökjelölt nem alkalmas a birtokunkban lévő adatok alapján a beszerzésre. Külső figyelés és hálózati adatok alapján új ügynökjelöltet választottunk ki, melynek során az ügynökjelöltre vonatkozóan erkölcsi és politikai kompromittáló adatokat gyűjtöttünk össze. Külső figyelés útján felderítettük az illegális rendi vezetőség tagjait és titkos rendi-tanácsulását. Az új ügynökjelölt az illegális rendi-tanács tagja. Az ügynökjelölt erkölcsi kompromittálására tervet dolgoztunk ki. Felderítettük szexuális kapcsolatát, tervet készítettünk ennek ügynöki beszerzésére.

A feloszlott női szerzetesrendek vonalán több ügynökjelölt tanulmányozásához kezdtünk, azonban annak végrehajtására és jelentősebb kompromittáló adatok összegyűjtésére nem került sor.

Az ügynöki operatív munka helyzete

A klerikális reakció vonalán több jelentős ügynöki nyomozás folyik. Megállapítható, hogy a terobe vett ügynöki bizalmas nyomozásnál a 6 hónapos terv során maradéktalanul a tervezett intézkedéseket nem hajtottuk végre. Ennek fő oka, hogy a közbejött jelentősebb operatív intézkedé-

sek az operatív tiszt elvtársak idejét lefoglalta, továbbá az alosztály területéről több operatív tiszt elvtárs más munkaterületre lett áthelyezve, és így az új területeket átvevő operatív tisztek nem tudtak kellően elmélyülni az ügynöki bizalmas nyomozásokban. Különösen problematikus volt a helyzet a püspöki kar vonalán, ahol a 6 hónap folyamán 4 esetben kellett a területeket átcsoportosítani, mivel az operatív tiszt elvtársak egy kivételével teljesen kicserélődtek. Az alosztályon folyó 3 jelentősebb ügynöki bizalmas nyomozás, az iffjúsági szervezkedés, az illegális jezsuita rend ellenforradalmi tevékenysége, valamint a „Keresztény Front” elnevezésű illegális szervezkedés tagjainak száma rendkívül nagy, egész országra kiterjed, és mivel egy ilyen területen egy operatív tiszt folytat elhárító munkát, sok esetben képtelen alapos, mélyreható felderítő munkára. Jelentős probléma, hogy az ügynökség útján újonnan beérkező szervezkedésre, illegális csatornára utaló operatív jelzésekkel sok esetben egyáltalán, vagy néha kapkodva tudunk csak foglalkozni. Sok új operatív felderítés indokoltá tette volna, hogy ezekben mélyreható, további ügynöki bizalmas nyomozást vezessünk be. Az ügynöki bizalmas nyomozásokban megtett intézkedések száma és felkészültsége rendkívül nagy volt, így általában az alosztályon az operatív munkát a kapkodás jellemezte.

Földes Gy. áv. szd.

A REHABILITÁCIÓ

A rendszerváltás felvetette a rehabilitáció kérdését. 1991-ben a pálos rend és Vezér Ferenc ügyét újra tárgyalta a bíróság. A pálosok elleni eljárás, ezen belül elsősorban a tárgyalás és az ítélet felülvizsgálatát a Magyar Köztársaság Legfelsőbb Bírósága 1992-ben végezte el.

ÖSSZEGZÉS

A Kádár-korszak egyházpolitikája az 1956-os forradalom elfojtása után a Rákosi-rendszer nyomdokain haladt tovább, megmaradt a kontinuitás. Némi változás azonban a harci taktikában megfigyelhető. Az ügynökrendszer kiszélesítésével akarja a pártállam növelni ellenőrzését, s fokozni akarja a békepapi mozgalom befolyását. Ezzel a két jelentős hálózattal állt szemben a szerzetesrendek jól működő, illegális hálózata, amelyet a Szentszék hathatósan támogatott és irányított.

Az 1960-as években jelentősen változott a világpolitikai helyzet. A hidegháborús légkör enyhült. A Vatikán is alkalmazkodott az új körülményekhez. Politikájának átalakulását mutatta két jelentős lépés:

– XXII. János pápa a II. Vatikáni Zsinat meghirdetésével és megnyitásával a modern katolikus egyház kialakítása felé tett döntő lépéseket.

– Az Ostpolitik, a kelet-európai politika útnak indításával igyekezett elhárítani a kelet-európai országok katolikus egyházait, így a magyar katolikus egyházat is fenyegető veszélyt.

A magyar katolikus egyházat az fenyegette, hogy a püspöki kar irányító munkájának megbénítása miatt megszakad a kapcsolat a Szentszék és az egyház között, és kínai mintára a pártállam irányítása alá kerülő, a Vatikántól elszakadó, a pártállam-

nak engedelmeskedő püspöki karral önálló egyház születik. Ez a veszély kényszeríti a Vatikánt arra, hogy Agostino Casaroli bíboros felvegye a diplomáciai kapcsolatot a Kádár-rendszerrel. Ennek eredményeként született meg az 1964-es részmegállapodás a Szentszék és a magyar állam között. Az egyezményt aláíró felek közül a magyar állam volt az erősebb. Casaroli óvatosan értékelte a megállapodás eredményét, s a tények tükrében belátta, hogy a Kádár-rendszer még keményebben lépett fel, üldözte a katolikus egyházat.⁷⁵

Casaroli a katakomba egyház működésével kapcsolatban tett megjegyzése szerint, „valójában a Szentszék is rendkívül nehéz helyzetben volt. Számos elvi és gyakorlati ok miatt azonban folyamatosan élt benne az a meggyőződése, hogy az önként vállalt »katakomba« nem a legjobb döntés az egyház számára.”⁷⁶

A pártállam nem tudta megtörni a magyar katolikus egyház kemény gerincét és ugyanakkor rugalmas hálózatát alkotó szerzetesrendek ellenállását. Ez volt az alapja annak is, hogy a rendszerváltás után a szerzetesrendek, köztük a kis pálos rend is talpra tudott állni.

JEGYZETEK

- ¹ Budapesti Fővárosi Levéltár (BFL), XXV. 4.f. 001217/5, 15–16. o.
- ² Aczél László Zsongor et al.: *Pálosok*. Mikes Kiadó, Budapest, 2006, 11., 14–15. o.
- ³ Uo.
- ⁴ Vallásalap: Mária Terézia által 1780-ban létesített katolikus egyházi rendeltetésű alapítvány. Lásd www.lexikon.katolikus.hu
- ⁵ Aczél et al., i. m. 32. o.
- ⁶ Uo. 35. o.
- ⁷ Uo. 34. o.
- ⁸ Uo. 34–35. o.
- ⁹ Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára (ÁBTL) 3.1.9. V–996, 17–23. o.
- ¹⁰ „Ennek ellenére az ÁVO már 1946 júniusában, 1947 májusában nyomozást indított Pálosszentkúton néhány szovjet tiszt halálával kapcsolatban, majd megállapította, hogy Vezér bujtotta fel az embereket ezek megölésére. 1947 májusában a szovjet titkosszolgálat (NKVD) is bekapcsolódott a vizsgálatba, és kihallgatták a rendház összes tagját, hogy megtudják, Vezér hol tartózkodik. A nyomozás azonban félbemaradt, és Vezér a hatóság »túlzott érdeklődése« miatt illegálisba vonult. A magyar nyomozószervek azonban az NKVD mellett továbbra is igyekeztek nyomon követni minden utazását. Sokáig nem tartóztatták még le Vezért, mert bizonytalanok voltak abban, mit tud az NKVD Vezér hollétéről.” *Decus Solitudinis. Pálos évszázadok. Művelődéstörténeti műhely, Rendtörténeti konferenciák 4/1. Szerk.: Óze Sándor, Sarbak Gábor, Szent István Társulat, Budapest, 2007, 276. o.*
- ¹¹ Aczél et al., i. m. 33–35. o.
- ¹² Uo. 35. o.
- ¹³ Uo. 36. o.
- ¹⁴ Havasy Gyula: *A magyar katolikusok szenvedései 1944–1989*. INFO KFT, Budapest, 1990, 61–62. o.
- ¹⁵ Lásd erről *A demokrácia reménye. Magyarország, 1945*. Szerk.: Rainer M. János, Standeisky Éva, 1956-os Intézet, Budapest, 2005; Gyarmati György: *A Rákosi-korszak. Rendszerváltó fordulatok évtizede Magyarországon, 1945–1956*. ÁBTL – Rubicon, Budapest, 2011, 63–111. o.; Vezér Ferenc pálosszentkúti tevékenységének környezetéből pedig legújabbban Rigó Róbert: *Elitváltások évtizede Kecskeméten, 1938–1948*. ÁBTL – Kronosz Kiadó, Budapest–Pécs, 2014.
- ¹⁶ Kahler Frigyes: *A nagy „tűzvörös sárkány” torkában*. Kairosz Kiadó, Budapest, 2009, 31. o.
- ¹⁷ Havasy, i. m. 401–429. o.

- ¹⁸ ÁBTL 3.1.9. V-105752/1, 29–34. o.
- ¹⁹ *Egy fogoly apát feljegyzései. Endrédi Vendel zirci apát feljegyzései az ÁVH történetében.* Szerk.: Cúthné Gyóni Eszter, METEM-ÁBTL, Budapest, 2003, 144–155. o.
- ²⁰ *A Grász-per előkészítése 1951.* Szerk.: Szabó Csaba, Osiris – Budapest Főváros Levéltára, Budapest, 2001, 96. o.
- ²¹ *A piarista rend Magyarországon.* Szerkesztette: Forgó András, Szent István Társulat, Budapest, 2010, 664. o.
- ²² *Magyar katolikus almanach II.* Szent István Társulat, Budapest, 1988, 26. o.
- ²³ Havasy, i. m. 71. o.
- ²⁴ Aczél et al., i. m. 36. o.
- ²⁵ A katolikus egyház és az állam között 1950-ben kötött kényszeregyezményről van szó.
- ²⁶ Aczél et al., i. m. 36. o.
- ²⁷ Decus Solitudinis..., i. m. 264. o.
- ²⁸ ÁBTL 3.1.9. V-96674/3, 269. o.
- ²⁹ Uo. 229/61.
- ³⁰ Uo. 229/68–76.
- ³¹ Uo. 229/77.
- ³² Uo. 229/78–79.
- ³³ Uo. 229/80–82.
- ³⁴ Uo.
- ³⁵ ÁBTL 3.1.9. V-996, 17–23. o.
- ³⁶ ÁBTL 3.1.9. V-96674/3, 229/89.
- ³⁷ Uo. 229/91., 92., 100., 103.
- ³⁸ Uo. 229/115–119.
- ³⁹ Uo. 229/148.
- ⁴⁰ Balogh Margit – Gergely Jenő: *Egyházak az újkori Magyarországon 1790–1992.* Budapest, Adattár, MTA Történettudományi Intézet, 1996, 196–200. o.
- ⁴¹ Havasy, i. m.; A Grász-per előkészítése..., i. m.; Egy fogoly apát feljegyzései..., i. m.
- ⁴² Havasy, i. m. 117. o.
- ⁴³ Uo. 120., 124. o.
- ⁴⁴ Uo. 71., 72. o.
- ⁴⁵ Uo. 120. o.
- ⁴⁶ Egy fogoly apát feljegyzései..., i. m. 164. o.
- ⁴⁷ Havasy, i. m. 121. o.
- ⁴⁸ Gyarmati, i. m. 149–159. o.
- ⁴⁹ Havasy, i. m. 124. o.
- ⁵⁰ Uo. 119. o.
- ⁵¹ Uo. 127. o.
- ⁵² Uo. 128. o.; A magyar és a lengyel katolikus egyház hosszú és tartós kapcsolatának egyik fontos biztosítója a pálos rend. Ahogyan a Mária-kultusz Szent István király egyházpolitikájának jóvoltából a magyar történelem egyik alakító eszméje lett, „megszilárdulása feltehetően arra az időre vezethető vissza, amikor Nagy Lajos király 1382-ben Lengyelországba hívta a pálos szerzetesrend magyarországi tagjait, akiket Czestochowában telepített le, és megbízta őket a Mária-ikon (Czarna Madonna) őrzésével. János Kázmér lengyel király (Szent István király példájára) a svéd háborúban, 1556-ban királyságát ajánlotta fel az Istenanyának, s Szűz Mária ettől kezdve a lengyel nemzet igazi királynőjévé vált.” Molnár Imre: *Az igazság szabaddá tesz. Boldog Jerzy Popiełuszko lengyel mártírpap élete és halála.* Planet Corp, Szeged, 13. o.
- ⁵³ Árva Vince: *Az ősi Pálos rend története I.* <http://jovonkinfo2011/01/26/arva-vince-az-osi-palos-rend-tortenete> (Letöltés: 2013. november 20.)
- ⁵⁴ Udvarhelyi Nándor: *A czestochowai pálos kolostor magyar emlékei.* Kairosz Kiadó, Budapest, 2010, 8., 11., 13. o. Az első idézett részlet az Előszövből való, amelyet Bátor Botond pálos tartományfőnök jegyez.
- ⁵⁵ Decus Solitudinis..., i. m. 258–259. o.
- ⁵⁶ Bárdos-Féltoronyi Miklós: *Egyházak és államok Köztes-Európában.* Balassi Kiadó – Polis Könyvkiadó, Budapest–Kolozsvar, 2001, 73. o.

⁵⁷ Molnár, i. m. 15. o.

⁵⁸ Uo.

⁵⁹ Árva Vincének rendjéből a „leküzdhetetlen tévedés” (error invincibilis) okán történt kizáratása után két évvel, a 2006. október 16. és 18. között megrendezett VII. Nemzetközi Pálos Rendtörténeti Tudományos Konferencián a pálos rendi vezetés magas szinten képviseltette magát Magyarországon. Kérdés, hogy a közös megpróbáltatás évtizedei – melyek az ilyen és hasonló „leküzdhetetlen tévedéseket” csak szaporították – múltóban vannak-e már annyira, hogy a honi és lengyelöldi pálosok rátaláljanak a modus vivendire. Ha másért nem, hát a közmondásos „polak, wenger, dva bratanki” okán, hogy Pálos Vince legalább posztumusz reinkardináltassék a pálos habitusúak közösségébe.

⁶⁰ ÁBTL 3.1.9. V–105751/1, 30. o.

⁶¹ Uo. 31–33. o.

⁶² [sic!] beszúrással jelöljük azokat a szövegbeli fordulatokat, amelyek nagy valószínűséggel nem a vallo-mástevőtől, hanem kihallgatójától származnak. A titkosrendőrség ekkoriban szinte mindenkit imperia-lista (vagy titoista) kémnek tekintett, akinek akár korábban, akár aktuálisan külföldi kapcsolatai voltak. Lengyelek esetében az „angol kém” verziónak az volt a tárgyi alapja, hogy a világháború alatti lengyel-honi ellenállási mozgalom a tízezernyi magyarországi lengyel menekült közé elvegyülve építette ki és tartotta fenn egyik kommunikációs csatornáját a Londonban működő – akkor a nagyhatalmak szövetségeseiként tekintett – lengyel emigráns kormánnyal, a háborús magyar kormányzati adminisztráció „csendes szemhunyása” mellett. Az akkori antifasiszta szövetségi „érdem” a hidegháború időszakában szovjet- és „népi demokrácia-” ellenes machinációvá minősült át.

⁶³ ÁBTL V–105751/1, 20–22. o. Lásd még Egy fogoly apát feljegyzései..., i. m. 126–127. o.

⁶⁴ Egy fogoly apát feljegyzései..., i. m. 169. o.

⁶⁵ ÁBTL V–105751/1.

⁶⁶ A szerzetes tanároknak el kellett hagyniuk a katedrát. Kiszegítő lelkipásztori munkát láttak el azokon a plébániákon, amelyek a rendházak közelében voltak. Persze csak akkor, ha ehhez az Állami Egyházügyi Hivatal (megyei) illetéke is hozzájárult. Egy fogoly apát feljegyzései..., i. m. 21. o.

⁶⁷ ÁBTL 3.1.9. V–105751/1 135–140. o.

⁶⁸ Uo.

⁶⁹ ÁBTL 3.1.9. V–105751/1, 84–86. o.

⁷⁰ ÁBTL 3.1.9. V–105751/1, 136–138. o.

⁷¹ ÁBTL 3.1.9. V–105751/1, 191. o.

⁷² Csóka Gáspár pannonhalmi bencés szerzetes tanár egyik bonmot-vá lett kiszólása szerint „nem az iskolának jelentett problémát, hogy a párttitkárok gyerekei ide jártak”. www.pannonhalma70-74.gportal.hu

⁷³ ÁBTL, 315. O-13405/2, 143–148. o.

⁷⁴ „Budapesten élő rendtagok tanították a novíciusokat, általában a Budai-hegyekben, vagy egy csendes, zavartalan helyen gyűltek össze néhányan, és ott hallgatták a teológiai előadásokat. Naponta vettek részt szentmisén, de mindenki egyedül ment más-más templomba, hiszen az illegálisban működő novíciusoknak kerülniük kellett a nagyobb összejöveteleket, nehogy az államvédelem felfedje, és utána letartóztassa őket. Érdekes momentum Sigmond Lóránt életéből, hogy minden papírfecnit, amire valamit is feljegyzett – a felhasználása után – összetépett és a kanálisba dobott. Tette ezt azért, ha letartóztatják, akkor ne találjanak semmilyen terhelő bizonyítékot nála. Az illegálisban élő novíciusok egymáshoz fűződő kapcsolata is figyelemre méltó. Kettesével laktak ismerős családoknál, és négy-öt jelölnél több nagyon ritkán találkozott egymással. Sigmond atya azért is tartotta ezt fontosnak, mert ha valakit letartóztattak volna, akkor »csak« pár embert vitt volna el az államvédelem, és nem egyszerre az egész közösséget.” http://web.axelero.hu/kesz/jel/04_10/soos.html

⁷⁵ Agostino Casaroli: *A türelem vértanúsága. A Szentszék és a kommunista államok (1963–1989)*. Szent István Társulat, Budapest, 2001, 139–141. o.

⁷⁶ Uo. 128. o.